

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультету управління персоналу, соціології та психології
Кафедри педагогіки та психології**

Освітньо-професійна програма

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 053 Психологія
спеціалізація Економічна та соціальна психологія

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ТА ЗГУРТОВАНOSTІ
СІМЕЙ РІЗНОГО ТИПУ**

Взаємозв'язок психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу

Здобувача Сімонова Максима Євгеновича

_____ (підпис)

Науковий керівник: професор кафедри педагогіки та психології,
доктор психологічних наук, професор
Світлана СТАВИЦЬКА

_____ (підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: доктор педагогічних наук, професор
Марина АРТЮШИНА

_____ (підпис)

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ТА ЗГУРТОВАНОСТІ СІМ'Ї	7
1.1. Поняття і зміст психологічного клімату сім'ї	7
1.2. Наукові підходи до розуміння взаємозв'язку психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу	14
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ТА ЗГУРТОВАНОСТІ СІМЕЙ РІЗНОГО ТИПУ	25
2.1. Організація та методи емпіричного дослідження психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу.....	25
2.2. Опис та аналіз результатів дослідження взаємозв'язку психологічного клімату й згуртованості сімей різного типу.....	32
Висновки до розділу 2.....	71
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність проблеми. Сім'я – це основа держави, тому що рушійною силою життя є взаємини між чоловіком і жінкою. Сім'я - це найважливіша форма організації особистого життя, яка заснована на подружньому союзі, родинних зв'язках, на багатогранних взаєминах між чоловіком і дружиною, батьками й дітьми, братами, сестрами та іншими родичами, котрі живуть разом і ведуть спільне господарство.

Розвиток України неможливий без зміцнення інституту сім'ї. Екстремальна загальнокризова ситуація в країні не могла не відбитися на соціальному інституті сім'ї. Війна, катастрофічне зниження народжуваності, деформація шлюбно-сімейних процесів, економічні проблеми, безробіття знижують адаптаційні можливості сім'ї й призводять до порушення її функціонування. Це дає підставу говорити про кризу сім'ї та суперечності її розвитку. Особливих труднощів зазнає молода сім'я, яка сьогодні потребує найбільше уваги та підтримки як із боку держави, так і з боку вчених.

Психологічний клімат є найважливішою складовою сім'ї, тому що відображає характерний, найчастіше стійкий, емоційний настрій кожного. Психологічний клімат базується на основі настроїв всіх членів родини, на їхніх емоційних переживаннях та відносинах один до одного, до інших людей і до того, що відбувається у світі. Кожен член родини робить свій внесок до психологічної атмосфери, а також має вплив на міжособистісні відносини, адаптацію, самопочуття членів сім'ї, їх згуртованість.

Першою ознакою сприятливого психологічного клімату у сім'ї є згуртованість. Згуртованість характеризує близькість та ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї.

Проблемою психологічного клімату сім'ї займалися багато зарубіжних Д. Боулбі, Р. Ерскін, І. Лаві, Дж. Л. Лі, К. Левін, Р. Левіс, Р.Моос, Д. Х. Олсон, Дж.

Портнер, М. Перре, А. Маслоу, Р. Х. Мус, Г. Б. Спеньєр, С. Хендрік, К. Хендрік та українських О. І. Бондарчук, А. В. Галичанська, О. А. Добриніна, Т. В. Дуткевич, М. С. Лади́ка, Л. М. Маценко, В. Сердюк, І. М. Соколова, С. О. Ставицька, В. В. Столін, Р. П. Федоренко, О. М. Цільмак, З. Р. Шайхлісламов вчених.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати й емпірично дослідити особливості взаємозв'язку психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу.

Для досягнення мети були сформульовані такі завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз літератури з метою вивчення психологічного клімату та згуртованості сім'ї.
2. Підібрати методики та провести емпіричне дослідження психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу.
3. Розкрити взаємозв'язок психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу.

Об'єкт дослідження: психологічний клімат сучасної сім'ї.

Предмет дослідження: взаємозв'язок психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу.

Для розв'язання визначених завдань було використано комплекс **методів дослідження:**

теоретичні - аналіз, синтез, класифікація, систематизація, порівняння і узагальнення наукової інформації щодо взаємозв'язку психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу;

емпіричні - спостереження, опитування, психодіагностичні методики: - опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3 / Тест Д. Х. Олсона), авторами цього опитувальника є Д. Х. Олсон, Дж. Портнер та І. Лаві; «Шкала сімейного оточення» (Family Environmental Skale (FES)), ця методика запропонована Р. Х. Мусом у 1974 році; «Шкала взаємної адаптації в парі» (Dyadic

Adjustment Scale) або її інша назва «Шкала діадичної узгодженості» (DAS), ця методика розроблена Г. Б. Спеньєром та Р. Левісом у 1976 році; «Шкала оцінки стосунків» (The Relationship Assessment Scale), запропонована С. Хендріком та К. Хендріком у 1988 році.

Теоретична значущість отриманих результатів:

В ході теоретичного аналізу було детально розглянуто феномен «сім'ї» і розкрито, що являє собою психологічний клімат сім'ї і які його основні складові. Сім'я для кожної людини є самою великою цінністю. Завдяки подібним дослідження ми будемо отримувати все більше знань про взаємозв'язок впливу різних чинників на психологічний клімат та згуртованість у сім'ї. І в майбутньому цими знаннями, як інструментами, можна буде скористатися для побудови гармонійних і щасливих родин.

Практична значущість отриманих результатів полягає у тому, що емпірично досліджено і статистично підтверджено прямий взаємозв'язок між згуртованістю і психологічним кліматом в сім'ях, також виявлені деякі особливості згуртованості у сім'ях різних типів: «молоді сім'ї», «сім'ї з підлітками» та «зрілі сім'ї», що може бути використано соціальними працівниками та психологами, які працюють в рамках сімейного консультування.

Емпіричною базою дослідження було обрано сім'ї, з якими товаришують мої батьки і я, та сім'ї студентів 4 курсу заочної та денної форми навчання закладів: КНЕУ імені Вадима Гетьмана, УДУ імені Михайла Драгоманова, КПІ імені Ігоря Сікорського та КНУ імені Тараса Шевченка.

Вибірка склала 48 сімей (65 осіб досліджуваних), які відносилися до різних категорій: «молоді сім'ї», «сім'ї з підлітками» та «зрілі сім'ї».

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох основних розділів, висновків для кожного з розділів, узагальнюючих висновків та списку використаних джерел, який налічує 39 джерел. Робота вміщує 14 таблиць, 10

діаграм та 4 додатка (на 19 сторінках). Основний матеріал викладено на 80 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 100 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ТА ЗГУРТОВАНOSTІ СІМ'Ї

1.1. Поняття і зміст психологічного клімату сім'ї

Якщо запитати будь-яку людину про те, що є дійсно важливим в її житті і що робить її щасливою, то в більшості випадків Ви почуєте приблизно одну й ту саму відповідь: моя сім'я, мої діти, моя дружина, мій чоловік, моя кохана людина, мої близькі люди. І це не дивно, бо нам (людям) необхідно для нашого щастя і благополуччя мати любов, теплі і близькі стосунки, прихильності та підтримку від оточуючих. За теорією прив'язаності Д. Боулбі у кожної людини існує універсальна потреба у створенні близьких емоційних зв'язків, це дозволяє особистості шукати підтримку та захист від інших в випадках загрози чи страждань [21, 22]. Дослідник Р. Ерскін вважав: «Бути людиною – це мати стосунки з іншими» [24]. В дослідженні «Інституту інтегративної психотерапії потреб», було виявлено 8 потреб, які людина може втілити тільки в стосунках з іншими [23]. Дана модель ґрунтується: на теорії прив'язаності Боулбі, теорії об'єктних відносин Кляйн та Фейрбейрна, транзакційному аналізі Берна, селфпсихології Кохута та розглядає прагнення до відносин як основний мотиватор людини. Тому сім'я та теплі і благополучні відносини в ній так важливі.

В українські традиції завжди було звеличення сім'ї та домашнього вогнища. В українські міфології навіть була божественна пара – Лада і Ладі, яка освячувала сімейний шлюб. Щасливі сімейні відносини для українців завжди мали надзвичайно велике значення, бо саме у продовженні роду і у подружньому коханні, вбачався сенс існування людини.

На побутовому рівні люди у всі віка завжди цікавились секретами сімейного щастя. Навіть античні мислителі висловлювали свої критичні погляди на сім'ю і пропонували методи покращення сімейних стосунків. Історію сімейних відносин ми можемо відстежити завдяки книгам: «Материнське право» (1861) І.Я. Бахофена, «Первісний шлюб» (1865) Дж.Ф. Мак-Леннана, «Первісне суспільство» (1877) Л.Г.Моргана та ін.

У XIX столітті з'являються перші емпіричні дослідження емоційної сфери сім'ї, потреб і потягів її членів, цим дослідником був Фредерик Ле Пле. Пізніше дослідження сімейних стосунків концентруються на вивченні взаємодії, близькості членів родини в різних соціальних і сімейних ситуаціях (та сама згуртованість), комунікації, на організації сімейного життя й факторах стійкості родини як групи (цьому були присвячені роботи Ж. Піаже, З. Фрейда та їх послідовників).

Але перші наукові дослідження психологічного клімату сім'ї розпочались лише у середині 20 століття. У цей час психологи почали цікавитися не тільки індивідуальними особливостями особистості, але й тим, як взаємодія між членами сім'ї впливає на їх емоційний стан та благополуччя.

Одним з перших дослідників, який звернув увагу на важливість психологічного клімату в сім'ї, був Курт Левін. Він дивився на сім'ю як на динамічну групу, в якій один впливає на інших. Левін вважав, що для розуміння поведінки людини потрібно розглядати її взаємодію з оточенням, особливо з сім'єю.

В середині минулого століття, приблизно у 50-х роках, з'явилися перші роботи, присвячені вивченню саме психологічного клімату сім'ї. Психологи-дослідники почали шукати методики для оцінки емоційної атмосфери в сім'ї і з'ясовувати чинники, які сприяють благополуччю сім'ї.

У 1960-1970-х роках інтерес до вивчення психологічного клімату сім'ї зріс ще більше. З'явилися нові теорії та методи дослідження, які дозволили більш глибоко зрозуміти сутність цього явища.

Одним з важливих внесків у розвиток концепції психологічного клімату сім'ї стала робота Рудольфа Муса. Він розробив модель сімейної системи, яка включає три основні виміри:

- Згуртованість: ступінь емоційної близькості та підтримки між членами сім'ї.
- Адаптивність: здатність сім'ї пристосовуватися до змін та стресових ситуацій.
- Спілкування: якість та ефективність спілкування між членами сім'ї.

Модель Муса стала основою для багатьох досліджень сімейних відносин. Вона дозволила виділити різні типи сімей за рівнем згуртованості та адаптивності, а також вивчити, як ці характеристики впливають на психологічне благополуччя членів сім'ї.

У сучасній психології вивченню психологічного клімату сім'ї приділено велику кількість досліджень. Особлива увага приділяється вивченню впливу різних чинників на формування психологічного клімату, таких як:

Соціально-економічні умови: рівень доходу, освіта, зайнятість батьків.

Культурні особливості: традиції, цінності, норми поведінки, прийняті в суспільстві.

Особистісні характеристики членів сім'ї: темперамент, характер, потреби, мотиви.

Стиль виховання: авторитарний, демократичний або ліберальний стиль виховання по-різному впливають на рівень згуртованості та атмосферу в сім'ї.

Кризисні ситуації: війна, розлука, хвороба одного з членів сім'ї, смерть близької людини.

Сучасні дослідження також зосереджені на вивченні того, як психологічний клімат сім'ї впливає на різні аспекти розвитку особистості, такі як:

Емоційний розвиток: формування емоційної стійкості, саморегуляції, емпатії.

Соціальний розвиток: формування навичок спілкування, співпраці, вирішення конфліктів.

Когнітивний розвиток: розвиток інтелекту, творчих здібностей, мотивації до навчання.

Результати сучасних досліджень свідчать, що перебування в гармонійному союзі є важливим фактором-протектором для фізичного та психічного здоров'я.

Протягом останніх десятиліть можна спостерігати лише зростання інтересу до вивчення сімейних відносин. Хоча інститут шлюбу і зазнав у деяких західних країнах значних перетворень не на краще, сім'я залишається однією з найважливіших загальнолюдських цінностей та фактором психологічного благополуччя особистості, що визначає емоційний тон її світовідчуття. Тому вивчення психологічного клімату сім'ї є дуже актуальним.

Безліч досліджень доводять, що психологічний клімат – це комплекс психологічних умов, що сприяють чи перешкоджають згуртуванню сім'ї і це сукупність психологічних станів, настроїв, стосунків її членів [2, с.29]. Найяскравіше психологічний клімат проявляється в сумісності людей. Зовнішнім і об'єктивним показником сумісності є сам факт збереження сім'ї. Внутрішнім і суб'єктивним показником цього є відчуття у членів родини психологічного комфорту, надійності, захищеності, задоволення від спілкування одного з одним.

Психологічний клімат – не стале поняття. Його творять члени кожної сім'ї і саме від їхніх зусиль залежить яким він буде. Навіть невеликі розбіжності у переконаннях подружжя можуть призводити до непорозумінь, які будуть створювати конфлікти між подружжям. Життєві труднощі можуть мати дуже різний вплив на подружні відносини. У деяких сім'ях вони стають причиною частих конфліктів і можуть навіть призвести до розлучення. В інших же, навпаки, лише зміцнюють відносини і згуртовують. Вміння і бажання розуміти одне одного,

задовольняти потребу партнера у рівноправ'ї, підтримувати уявлення членів родини про сімейні ролі – це складові психологічного клімату [5].

Психологічний клімат нерозривно пов'язаний із ідейно-моральними цінностями сім'ї та є показником якості міжособистісних стосунків між членами родини. Ось чому його нерідко називають морально-психологічним кліматом, маючи на увазі емоційну єдність, загальний стиль життя сім'ї, характер стосунків у ній [3].

Психологічний клімат - це загальна емоційна атмосфера в сім'ї, яка включає рівень підтримки, довіри, задоволеності стосунками та відсутність конфліктів.

Зазвичай вчені виділяють два типи психологічного клімату в сім'ї - сприятливий та несприятливий. Але деякі вчені розглядають ще і суперечливий (повна злагода або сварки).

Ознаками сприятливого психологічного клімату є:

- згуртованість, подружня сумісність, можливість всебічного розвитку особистості кожного члена родини;
- висока доброзичлива вимогливість одне до одного і до себе самого;
- почуття захищеності та емоційної задоволеності;
- висока внутрішня дисциплінованість, принциповість, відповідальність;
- бажання й уміння зрозуміти іншого;
- можливість вільно висловлювати свою думку з будь-якого питання в прийнятній для іншого формі;
- прагнення проводити вільний час разом (хай то буде домашній вечір у колі сім'ї чи подорож);
- уміння адекватно розподілити обов'язки, щоб усі були завантажені в залежності від своїх можливостей.

Ознакою сприятливого психологічного клімату є також відкритість сім'ї, а саме – доброзичливі стосунки з родичами, сусідами, друзями, знайомими.

До ознак несприятливого психологічного клімату відносять:

- - відчуття тривожності у членів родини;
- - емоційний дискомфорт;
- - відчуження членів родини один від одного.

Усі ці ознаки перешкоджають нормальному функціонуванню родини. Коли одна з найважливіших функцій родини порушується – зняття втоми, стресу за допомогою спілкування або піклування один про одного – у членів родини з'являється психічна напруженість, схильність до сварок, дефіцит позитивних емоцій. Якщо члени сім'ї не прагнуть змінити таке становище на краще, саме існування сім'ї стає проблематичним.

На якість психологічного клімату сім'ї впливають два соціальних середовища:

Макросередовище – глобальні чинники, до яких відносяться економіка, ступінь розвитку держави, загальний рівень культури в соціумі, відносини між людьми, рівень громадської свідомості.

Мікросередовище – до нього входять фінансовий, соціальний рівень сім'ї, характер діяльності (особистісна, робоча), розподіл ролей в родині, якість фізичних відносин в родині.

Л. М. Маценко розглядає поняття «психологічного клімату» у кількох визначеннях:

1. Психологічний клімат – це комплекс психологічних умов, які допомагають або заважають згуртуванню сім'ї.

2. Психологічний клімат – це сукупність психологічних станів, настроїв, стосунків у родині.

3. Психологічний клімат – це продукт діяльності членів сім'ї. Саме від них залежить, який клімат буде в їхній сім'ї. Розуміння один одного, повага,

рівноправність, прийняття та підтримка поглядів членів сім'ї – це основи психологічного клімату [6].

В. В. Столін казав: «Достатньо доведеною є теза про те, що основним фактором, що скріплює подружні спілки, є емоційні узи - любов, емоційна прихильність». Численні факти на підтвердження цієї тези були отримані в дослідженнях, проведених зарубіжними психологами в останні десятиліття. Значний внесок у дослідження кохання як фактора задоволеності відносинами належить С. Хендріку і К. Хендріку, які розвивають концепцію стилів кохання Дж. А. Лі. У проведеному ними огляді наводиться безліч даних про те, що для чоловіків і жінок різних національностей, які одружуються з різним стажем відносин або перебувають у дошлюбних відносинах, стилі кохання є дуже істотним фактором задоволеності відносинами.

Знання про історію та сучасні тенденції вивчення психологічного клімату сім'ї є важливими для практичних психологів, педагогів, соціальних працівників та інших фахівців, які працюють з сім'ями. Ці знання дозволяють:

Краще розуміти динаміку сімейних відносин: виявляти проблемні зони та ресурси сім'ї.

Ефективно допомагати сім'ям: розробляти індивідуальні програми допомоги з урахуванням особливостей кожної сім'ї.

Створювати сприятливі умови для розвитку дітей: сприяти формуванню позитивного психологічного клімату в сім'ї.

Вивчення психологічного клімату сім'ї – це важливий напрямок психології, який сприяє поліпшенню якості життя сімей та окремих її членів.

1.2. Наукові підходи до розуміння взаємозв'язку психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу

Психологічний клімат сім'ї та згуртованість – це два тісно пов'язані поняття, які значно впливають на розвиток та благополуччя кожного члена родини.

Згуртованість – це перша ознака сприятливого психологічного клімату у сім'ї.

Згуртованість характеризує ступінь емоційної близькості, взаємної підтримки та єдності між членами сім'ї, згуртованість впливає на емоційний стан та поведінку членів родини. Згуртованість - це емоційне ухвалення членами сім'ї один одного. Рівень сімейної згуртованості - це ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї: за максимального вираження цього зв'язку вони емоційно взаємозалежні, за мінімального - автономні та дистанційовані один від одного. Надмірна згуртованість може призвести до втрати індивідуальності та обмеження свободи членів сім'ї. А низький рівень згуртованості часто супроводжується негативним психологічним кліматом, де панують конфлікти, відчуження та недовіра.

Для діагностики родинної згуртованості використовують такі показники: "емоційний зв'язок", "родинні кордони", "ухвалення рішень", "час", "друзі", "інтереси й відпочинок".

Поняття психологічний клімат сім'ї стосується загальної емоційної атмосфери в сім'ї. Це сукупність міжособистісних відносин, настроїв, ціннісних орієнтацій та норм, які панують у сім'ї.

Згуртованість і психологічний клімат тісно пов'язані між собою. Високий рівень згуртованості зазвичай сприяє створенню позитивного психологічного клімату в сім'ї. А сприятливий психологічний клімат є основою для формування високого рівня сімейної згуртованості. У сім'ях, де панують взаємоповага, довіра, відкрите спілкування, емоційна підтримка та взаєморозуміння, члени сім'ї відчують себе більш пов'язаними, близькими, підтримуваними та цінують свої

відносини. Це у свою чергу призводить до зміцнення емоційних зв'язків, зростання взаємодопомоги та підвищення рівня задоволеності сімейним життям. І навпаки, несприятливий психологічний клімат призводить до низької згуртованості, відчуття роз'єднаності та відсутності підтримки між членами сім'ї.

Таким чином, ці два поняття не тільки тісно взаємопов'язані та безпосередньо впливають одне на друге, а і впливають одне з другого: чим сприятливіший психологічний клімат у сім'ї, тим вищою є її згуртованість, і навпаки.

Здійснивши теоретичний аналіз наукової літератури з питання взаємозв'язку психологічного клімату та згуртованості сім'ї можна відзначити, що цим питанням займалось дуже багато психологів і воно є предметом багатьох емпіричних досліджень.

Так Д. Х. Олсон відзначав, що згуртованість сім'ї безпосередньо впливає на психологічний клімат. Саме Девід Олсон разом зі своїми колегами розробили одну з найвідоміших методик «Циркулярна модель шлюбно-сімейних систем» (Circumplex Model of Marital and Family Systems). Взаємозв'язок сімейного психологічного клімату та згуртованості сім'ї є важливою темою у сімейній психології і Олсон, звичайно, не був першим, хто взявся за створення методу для оцінки сімейних стосунків. Свою методику Д. Х. Олсон, Дж. Портнер та І. Лаві створювали, проаналізувавши понад 50 вже існуючих на той час концепцій, розроблених так само для діагностики сімейних стосунків. Деякі з вже існуючих методів використовувались вже протягом двадцяти років і більшість з них були також зосереджені на вимірюваннях згуртованості і адаптації. Звичайно, що різні автори могли називати вимірювані параметри по-різному, але по суті, то були ті самі згуртованість і адаптація сім'ї, і з'ясовували вони той самий психологічний клімат сім'ї. Вивчаючи різні теоретичні джерела можна констатувати той факт, що взаємозв'язок психологічного клімату з згуртованістю такий щільний, що деякі дослідники їх навіть можуть використовувати як синоніми. Взагалі з термінами та

назвами методів дуже багато плутанини, бо дослідники можуть називати одне й те саме різними словами, але приблизно близькими за змістом. Так "психологічний клімат сім'ї" може у іншого автора бути "задоволеність шлюбом", а може бути "успішність шлюбу", а у когось може бути і "згуртованість сім'ї" або "сумісність подружжя".

Олсон наводить таблицю з десятьма методиками різних авторів, які вивчали психологію сім'ї і вимірювали, на його погляд, саме згуртованість і адаптацію (гнучкість), але давали їм дуже різні назви. Він вважав, що той факт, що дослідники незалежно один від одного створили приблизно однакові методики, які вимірювали одні й ті самі параметри, є доказом того, що саме згуртованість і адаптація мають вирішальне значення для розуміння психологічного клімату в сім'ї, це відображено у Табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Теоретичні моделі для вимірювання психологічного клімату сім'ї, які використовують згуртованість та адаптацію

Автори методик	Згуртованість	Адаптація (гнучкість)
Бобри і Хемпсон (1990)	стилістичний вимір	адаптивність
Бенамін (1977)	приналежність	взаємозв'язок
Епштейн, Болдуїн і Бішоп (1993)	афективна участь	контроль поведінки рішення проблем
Френч і Гідера (1974)		здатність змінювати владу
Готтман (1994)	валідація	контрастування
Кантор і Лер (1975)	зв'язаний вплив	влада
Лірі (1975)	прихильність ворожість	домінування

Продовження табл.1.1

Лефф і Вон (1985)	відстань	вирішення проблем
Парсонс і Бейлс (1955)	виразна роль	інструментальна роль
Рейсс (1981)	координація	закриття

Циркулярна модель Олсона фокусується на вимірах згуртованості і адаптації. Основна гіпотеза циркулярної моделі полягає в тому, що збалансовані сімейні системи більш стійкі та функціональні у порівнянні з незбалансованими сімейними системами. У дослідженнях Олсона і його команди, де використовувався метод FACES як лінійний захід, було доведено правильність цієї гіпотези. Циркулярна модель подружніх та сімейних систем була розроблена щоб подолати розрив, який зазвичай існує між дослідженнями, теорією та практикою (Олсон, Рассел та Шпренкл, 1979 та 1989). Циркулярна модель особливо корисна як «реляційна діагностика», тому що вона орієнтована на систему і поєднує три виміри, які неодноразово вважалися дуже релевантними в різних теоріях, моделях сім'ї, та підходах до сімейної терапії (Табл.1.1). Циркулярна модель Олсона спеціально розроблена для клінічної оцінки психологічного клімату сімейної системи та планування сімейної терапії (Олсон, 1993 та 1996).

Модель Олсона розглядає баланс між згуртованістю та адаптацією, як ідеальний стан для здорового функціонування сім'ї. Для оцінки цих параметрів Олсон розробив опитувальник FACES (Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales), який дозволяє виміряти рівень згуртованості та адаптації у сімейні системі.

Сім'ї з сприятливим психологічним кліматом за моделлю Олсона – це збалансовані сім'ї, тобто вони мають середні (помірні) рівні згуртованості та адаптації (гнучкості). Незбалансовані сім'ї мають крайні рівні згуртованості та адаптації (занадто низький або занадто високий). Якщо родина має крайні рівні згуртованості та адаптації, вона за цією моделлю є не стійка і в ній можуть відбуватись конфлікти, напруга та незадоволеність.

За Олсоном, згуртованість сім'ї визначається як емоційний зв'язок, який існує між членами родини. У рамках циркулярної моделі для діагностики психологічного клімату та вимірювання згуртованості сім'ї використовують наступні виміри: емоційний зв'язок, коаліції, інтереси, друзі, відпочинок, кордони, прийняття рішень, час, та простір.

У даній моделі існує чотири рівні (типи) згуртованості:

- Роз'єднаний - це дуже низький рівень згуртованості (крайній). У роз'єднаних відносинах часто спостерігається крайня емоційна роз'єднаність. Між членами сім'ї спостерігається мало залученості, а також велика особиста роз'єднаність та незалежність. Люди часто займаються своїми справами, кожен сам по собі живе своїм особистим життям. Члени родини не звертаються один до одного за підтримкою та вирішенням проблем. Вони начебто живуть у різному часі та просторі. Вони мають дуже різні захоплення та інтереси і часто мають окремий відпочинок, і не мають спільних друзів. Члени сім'ї мають дуже обмежену прихильність та обов'язки щодо своєї родини.

- Розділений – це рівень згуртованості невисокий (середній), але у даній моделі відноситься до того самого середнього (центрального) типу, що вважається збалансованим і забезпечує оптимальне функціонування сім'ї і забезпечує сприятливий психологічний клімат. Ці сім'ї проводять деякий час разом, мають деякі інтереси спільні, а деякі різні, більшість рішень ухвалюють разом, але не всі.

- Пов'язаний – це рівень згуртованості помірно-високий (або вище середнього), у даній моделі також відноситься до того самого середнього (центрального) типу, що вважається збалансованим і забезпечує оптимальне функціонування сім'ї та забезпечує сприятливий психологічний клімат. Пов'язані відносини мають емоційну близькість та відданість відносинам. Час разом важливіший, ніж час поодинці. Акцент робиться на єднанні. Є окремі друзі, але й друзі, спільні для пари.

Передбачається, що центральні (середні) чи збалансовані рівні згуртованості (розділений та пов'язаний) є найкращими та оптимальними. Люди з сімей, що за цією моделлю потрапляють у збалансовану область згуртованості (розділений та пов'язаний) здатні відчувати та врівноважувати крайності, а також можуть бути як незалежними від своїх сімей, так і пов'язаними з ними. Збалансовані пари та сімейні системи (роз'єднаний та пов'язаний типи) мають тенденцію бути більш функціональними протягом життєвого циклу. Висока згуртованість (але не надмірна) сприяє створенню сприятливого психологічного клімату. Члени сім'ї почуваються емоційно близькими, підтримують одне одного та мають спільні інтереси. Це зміцнює почуття безпеки та задоволеності в сім'ї.

- Зчеплений – це рівень з занадто високою згуртованістю (крайній). Коли рівні згуртованості дуже високі (зчеплені системи) у сім'ї занадто багато консенсусу та дуже мало незалежності. У сімей, що мають зчеплений тип згуртованості у відносинах, спостерігається крайній ступінь емоційної близькості. У такій сім'ї люди дуже залежать один від одного. Відсутня особиста свобода та самостійність. Це дуже закрита сімейна система зосереджена тільки на сім'ї, вона має дуже мало зовнішніх інтересів та друзів.

Багато родин, що звертаються по допомогу і потребують терапії, частіше за все відносяться за моделлю Олсона до крайніх чи незбалансованих областей (роз'єднаний чи зчеплений).

Згідно з циркулярною моделлю, дуже високі рівні згуртованості (зчеплений) та дуже низькі рівні згуртованості (роз'єднаний), як правило, є проблематичними для людей та розвитку відносин у довгостроковій перспективі. Низька згуртованість може призвести до емоційної відстороненості, відсутності підтримки та почуття самотності у членів сім'ї. Це негативно позначається на психологічному кліматі, створюючи напругу та незадоволеність. Надмірна згуртованість (залежні відносини, відсутність особистих кордонів) також може бути шкідливою. Це може

призвести до емоційного навантаження, конфліктів та придушення індивідуальності, що погіршує психологічний клімат.

А сім'ї, що мають помірну згуртованість (розділений та пов'язаний типи), здатні більш функціонально врівноважувати самотність та спільне життя. Хоча немає абсолютно найкращого рівня для будь-яких відносин, але все ж таки у крайніх типах згуртованості (роз'єднаний та зчеплений) скоріше за все виникнуть проблеми, якщо вони функціонуватимуть дуже довго.

Головні гіпотези, які виведені із циркулярної моделі:

1.Пари та сім'ї зі збалансованими типами, як правило, функціонуватимуть адекватніше, ніж пари з незбалансованими типами.

2.Збалансовані типи пар та сімей по згуртованості дозволяють своїм близьким відчувати одночасно як незалежність, так і зв'язок зі своєю сім'єю.

3.За гнучкістю баланс означає підтримку певного рівня стабільності в системі з відкритістю для певного випадку коли це потрібно.

4.Екстремальна поведінка за цими двома вимірами може бути доречною для певних етапів життєвого циклу або коли сім'я перебуває у стані стресу, але вона може бути проблематичною, коли сім'ї застряють у крайностях.

5.Циркулярна модель чутлива до етнічної та культурної різноманітності, що відображено в наступній гіпотезі: Якщо очікування сім'ї підтримують екстремальніші моделі, сім'ї будуть тоді функціонувати до тих пір, поки всім членам сім'ї подобається сім'я таким чином. Незбалансовані типи пар та сімейних систем не обов'язково є дисфункціональними, особливо якщо сім'я належить до певної етнічної групи (наприклад, іспаномовної, південно-східної Азії) або релігійної групи (наприклад, аміші, мормони), яка має нормативні очікування, що підтримують екстремальну поведінку. Етнічна приналежність є центральною рисою сімей і має серйозно враховуватися при оцінці психологічного клімату.

6.Ґрунтуючись на підході розвитку сім'ї, передбачається, що стадія життєвого циклу сім'ї та склад сім'ї матимуть значний вплив на тип сімейної системи (Картер і Макґолдрік, 1988). Гіпотеза, пов'язана із зміною, така: сім'ї будуть завжди змінювати свою систему функціонування, щоб адаптуватися до потреб розвитку та ситуативного стресу. Циркулярна модель динамічна в тому сенсі, що вона передбачає, що у сімей з часом зміни можуть відбуватися і відбуваються. Сім'ї можуть рухатися у будь-якому напрямі, який може знадобитися залежно від ситуації і стадії життєвого циклу сім'ї. Модель може бути використана для ілюстрації змін у розвитку пари в міру того, як пара переходить від побачень до шлюбу, від народження дітей до їх виховання, від виховання підлітків до вступу в життя як зрілої пари (коли діти вже стали дорослі). Коли бажання одного члена сім'ї змінюються, сімейна система має якимось чином впоратися з цим запитом.

Адаптована версія циркулярної моделі М. Перре не має змін від ориґіналу у питаннях, тому що, скоріше за все, українські психологи вважають американців і українців дуже схожими за ментальністю та культурою. Але адаптована версія має різні норми для оцінки зрілих подружніх пар, сімей з підлітками та молодих подружніх пар. Тобто, наша, адаптована версія вже враховує зміни життєвого циклу сім'ї. Коли йшла робота по адаптації наші дослідники зібрали великий масив даних, з яких і прийшли висновку, що за параметром згуртованості найбільше балів набирають молоді подружні пари, за ними йдуть зрілі подружні пари, а найменше набирають сім'ї з підлітками. У нашому емпіричному дослідженні ми хочемо дізнатись, чи збережеться ця тенденція, якщо користуватись іншими методиками. Цім тенденціям Олсон дав пояснення, щодо підлітків: підлітки часто хочуть більше свободи, незалежності та влади у сімейній системі. Такий тиск з метою зміни сімейної системи одним членом сім'ї може сприяти змінам у сім'ї, незважаючи на опір сім'ї змінам.

Згуртованість і сприятливий психологічний клімат в сім'ї мають важливе значення для розвитку особистості кожного члена сім'ї. Вони сприяють формуванню позитивної самооцінки, розвитку соціальних навичок, підвищенню стресостійкості та досягненню успіху в різних сферах життя.

Створення сприятливого сімейного клімату вимагає зусиль від усіх членів сім'ї та може стати запорукою їхнього щастя і благополуччя.

На цей час фактори, що сприяють підвищенню згуртованості, фахівцям з сімейної психології дуже добре відомі, до них відносять:

- задоволення загальної для сім'ї потреби в безпеці і емоційному спокої;
- перевага позитивних емоційних міжособистісних зв'язків над негативними;
- спільні ідеали та інтереси;
- клімат рівності і справедливості;
- загальна діяльність, сімейні символічні церемоніали;
- єдині ціннісні орієнтації всіх членів сім'ї;
- задоволення емоційних потреб.

Ці знання дали можливість психологам розробити різні стратегії для підвищення згуртованості та покращення психологічного клімату в сім'ї. Ось деякі приклади цих стратегій:

Спільне проведення часу: займайтеся спільними справами, грайте та відпочивайте разом, намагайтесь мати спільних друзів.

Відкрита комунікація: створіть атмосферу довіри, в якій кожен член сім'ї може вільно висловлювати свої думки і почуття, будьте відверті.

Взаємна підтримка: підтримуйте один одного в складних ситуаціях.

Розв'язання конфліктів: навчіться конструктивно вирішувати конфлікти і стримувати негативні емоції.

Проведення сімейних ритуалів: започаткуйте сімейні традиції, які будуть об'єднувати вашу сім'ю та ретельно їх підтримуйте.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз проблеми дослідження взаємозв'язку психологічного клімату і згуртованості сімей різного типу дав нам можливість зробити такі висновки.

Психологічний клімат – це емоційно-психологічний настрій, який формується в родині в процесі взаємодії її членів. Настрій з'являється внаслідок того, що при безпосередніх особистих контактах всі зв'язки між людьми набувають емоційно-психологічного забарвлення, яке визначається ціннісними орієнтаціями, моральними нормами та інтересами членів родини.

На думку науковців І. Лаві, К. Левіна, Дж. Л. Лі, Л. М. Маценко, Р. Муса, Д. Х. Олсона, Дж. Портнера, М. Перре, Г. Б. Спеньєра, В. В. Століна, С. Хендріка, К. Хендріка психологічний клімат конкретних родин формується під впливом двох основних чинників: мікросоціальних умов життєдіяльності родини (її склад, рівень добробуту, соціальний статус) та соціально-психологічного клімату в цілому, основні елементи якого засвоюються внаслідок тісного контакту членів родини.

Виділяють два типи психологічного клімату в сім'ї - сприятливий та несприятливий.

Згуртованість і психологічний клімат тісно пов'язані між собою. Високий рівень згуртованості створює сприятливий психологічний клімат в сім'ї, де панують довіра, взаєморозуміння та підтримка. Це і виявляє взаємозв'язок між ними.

Психологічна згуртованість - це перша ознака сприятливого психологічного клімату у сім'ї. Саме згуртованість характеризує психологічну відстань між членами родини (емоційну дистанцію або близькість).

Циркулярна модель Олсона, яка фокусується на вимірах згуртованості й адаптації, і на яку ми будемо спиратися в емпіричній частині дослідження, доводить, що згуртованість сім'ї безпосередньо впливає на психологічний клімат. В моделі Олсона між згуртованістю та психологічним кліматом прямий взаємозв'язок, тому що згуртованість в його моделі - це складова психологічного клімату, але він говорить і про нерозривний вплив між цими поняттями і взаємну залежність одне від одного.

Основна гіпотеза циркулярної моделі полягає в тому, що збалансовані сімейні системи більш стійкі та функціональні у порівнянні з незбалансованими сімейними системами. Сім'ї зі сприятливим психологічним кліматом – це збалансовані сім'ї, тобто вони мають середні (помірні) рівні згуртованості та адаптації (гнучкості).

Перебування сім'ї в гармонії та любові - вічна мрія кожної людини. Тому створення в родині сприятливого і гармонійного психологічного клімату – дуже важлива задача.

Згуртованість сім'ї – це цінний ресурс, який створює сприятливий психологічному клімат в сім'ї і, відповідно, забезпечує добробут всіх її членів. Інвестуючи час і зусилля у зміцнення сімейних зв'язків, можна створювати міцну основу для щасливого життя.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ТА ЗГУРТОВАНОСТІ СІМЕЙ РІЗНОГО ТИПУ

2.1. Організація та методика емпіричного дослідження психологічного клімату та згуртованості сімей різного типу

Для вивчення взаємозв'язку психологічного клімату та рівня згуртованості сімей різного типу обрано чотири методики емпіричного дослідження, визначено об'єкт, предмет і завдання емпіричного дослідження. Об'єктом емпіричного дослідження були 48 сімей (65 осіб), з якими товаришую я, мої батьки, мої однокласники та мої друзі, а також сім'ї студентів учбових закладів міста Києва. Предметом дослідження був психологічний клімат та згуртованість сімей різного типу.

На початку дослідження на платформі Google Forms було створено опитування. Але з часом стало зрозуміло, що більш якісні та швидкі результати можна отримати при безпосередньому спілкуванні з респондентами. При проведенні дослідження за двома першими методиками було охоплено більшу кількість ніж 65 осіб, але деякі відсіялися з-за неможливості зв'язатись з ними для уточнень чи проходження ще одного чи двох тестів. Окрім того, для зручного та адекватного порівняння сімей різного типу (молоді подружжя, сім'ї з підлітками та зрілі пари) було потрібно зібрати інформацію від однакового числа сімей кожного типу. Тому наприкінці дослідження розшукали вже тільки молоді подружжя, яких не вистачало для порівняння. Аби відстежити залежність рівня згуртованості від життєвих обставин та стадій сімейного циклу, на якому знаходиться родина, було обрано 16 зрілих подружніх пар (16 жінок, 4 чоловіка), 16 сімей з підлітками (16 жінок, 1 чоловік та 4 підлітка) та 16 молодих сімейних пар (14 жінок, 10 чоловіків).

Поділ на "молоді подружні пари", "сім'ї з підлітками" та "зрілі подружні пари" у сімейній психології та соціології визначається не тільки за віком подружжя, але і за стажем їх спільного життя та етапами розвитку сім'ї.

У дослідженні прийняли участь:

- "молоді подружні пари", які мають стаж шлюбу 1-5 років;
- "сім'ї з підлітками", які мають підлітків та стаж шлюбу від 15-30 років;
- "зрілі подружні пари", у яких вже дорослі діти та стаж шлюбу від 20 років.

На першому етапі емпіричного дослідження були обрані психодіагностичні методики:

1. «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3) авторства Д. Х. Олсона, Дж. Портнера та І. Лаві [14].
2. «Шкала сімейного оточення» (Family Environmental Skale (FES)) авторства Р. Х. Муса.
3. «Шкала взаємної адаптації в парі» (Dyadic Adjustment Scale) або її інша назва «Шкала діадичної узгодженості» (DAS), розроблена Г. Б. Спеньєром у 1976 році.
4. «Шкала оцінки стосунків» (The Relationship Assessment Scale), запропонована С. Хендріком у 1988 році.

Саме ці методики дозволять дослідити взаємозв'язок між психологічним кліматом та згуртованістю сім'ї, а також порівнювати між собою результати різних типів сімей.

Опитувальник методики **«Шкала сімейної адаптації та згуртованості»** (FACES-3 / Тест Д. Х. Олсона) - це одна з останніх методик «Циркулярної моделі шлюбно-сімейних систем» (Circumplex Model of Marital and Family Systems), яку було розглянуто у першому розділі дипломної роботи. Цей опитувальник оцінює рівень сімейної згуртованості та рівень сімейної адаптації.

За оригінальною методикою Олсона норми оцінок не залежать від типу сім'ї, для нашого дослідження і з'ясування, як саме стадія життєвого циклу впливає на рівень згуртованості та адаптації ми будемо використовувати саме оригінальну норму оцінок, яка подана у додатку (Додаток А). Так ми будемо мати змогу перевірити гіпотезу Олсона, щодо зміни рівня згуртованості від стадії життєвого циклу сім'ї та складу сім'ї, тобто порівнювати різні типи сімей. Саме ця методика добре підходить для ілюстрації змін, що відбуваються у родинах на кожному їх новому етапі життєвого циклу.

Методика «Діагностика адаптації та згуртованості сім'ї» є однією із найвідоміших стандартизованих опитувальників, призначених для оцінювання психологічного клімату сім'ї. І параметр згуртованості у даній методиці є його основною складовою, тобто рівень згуртованості буде безпосередньо впливати на психологічний клімат – це прямий взаємозв'язок.

Окрім рівня сімейної згуртованості, гнучкості та стійкості сімейних пар опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» дозволяє визначити рівень задоволеності сімейним життям. Різниця між ідеальними та реальними оцінками за двома шкалами (згуртованості та адаптації) визначає ступінь задоволеності сімейним життям - психологічний клімат наявної сімейної системи. "Ідеал" дає інформацію про напрям і ступінь змін у сімейному функціонуванні, які хотів би здійснити кожен із тих, хто взяв участь у дослідженні. Чим більша розбіжність між ідеалом і сприйняттям, тим більша незадоволеність наявною сімейною системою. За іншими методиками, які будуть застосовані в емпіричному дослідженні параметр задоволеності сімейним життям визначається зовсім в інший спосіб.

Опитувальник FACES-3 можуть заповнити всі члени сім'ї, включно з підлітками старше 12 років. В ідеалі, необхідно застосовувати його до всіх членів

сім'ї, здатних заповнювати анкету, що допоможе всебічно оцінити особливості їхньої комунікації.

Опитувальник складається з 20 висловлювань. Випробуваний повинен оцінити їх за шкалою від майже ніколи до майже завжди. (повністю див. Додаток А).

Ми скористаємося всіма можливостями даної методики і будемо мати багато різних вимірів для порівняння з іншими методиками.

Опитувальник методики **«Шкала сімейного оточення»** (ШСО) призначений для оцінки соціального клімату у сім'ях усіх типів.

Соціальний клімат сім'ї – це правила поведінки, що склалися у ній і які впливають на взаємовідносини у ній. Деякі сімейні правила встановлюються відкрито, інші правила приховані, вони зазвичай виводяться з ситуацій, що повторюються, які відбуваються в сім'ї. Приховані правила дуже сильні, оскільки вони встановлюються негласно. Правила показують, що в сім'ї можна робити, а що не можна, що вважається добрим і поганим, тобто вони є елементом сімейної ідеології, який і формує соціальний клімат сім'ї.

В основі ШСО лежить оригінальна методика Family Environmental Skale (FES), запропонована Р.Х. Мусом в 1974 р. Основна увага тут приділяється виміру та опису:

- 1) відносин між членами сім'ї (показники відносин);
- 2) напрямів особистісного зростання, яким у сім'ї надається особливе значення (показники особистісного зростання);
- 3) основній організаційній структурі сім'ї (показники, управляючі сімейною системою);
- 4) порушенню сімейних ролей між членами сім'ї.

ШСО включає 10 шкал, кожна з яких представлена дев'ятьма пунктами, що стосуються характеристики сімейного оточення.

Опитувальник складається з 90 тверджень. Випробуваний повинен оцінити, які з цих тверджень вірні щодо його сім'ї, які невірні (повністю див. Додаток Б).

Але ми будемо вимірювати тільки згуртованість сім'ї за цією методикою, бо тільки цей параметр нас в ній цікавить для нашого емпіричного дослідження. Якщо вважати, що ця методика в повному обсязі (90 тверджень) вимірює саме психологічний клімат, тоді можна сказати, що згуртованість є у даній методиці складовою психологічного клімату і між ними прямий взаємозв'язок. За суттю поняття про згуртованість методика дуже схожа на «Шкалу сімейної адаптації та згуртованості». Тому параметр згуртованості за цією методикою виглядає дуже адекватним для порівняння. Спроби опитування за 90 твердженнями були, але окрім того, що 90 питань – дуже багато і не всі однозначно зрозумілі респондентам, виникає питання що саме по суті за параметр буде отримано за цими 90 питаннями, на скільки цей параметр схожий на параметри, які вимірюються в інших методиках. Методика в повному обсязі однозначно має в собі складові психологічного клімату сім'ї, але має велику кількість питань, що описують соціальний клімат сім'ї. І, якщо аналізувати всі 90 питань цієї методики, то можна сказати, що вони дуже несхожі на питання за іншими методиками. Кожний автор безумовно має право на свій підхід і свої погляди, але порівнювати результати за дуже різними підходами не можливо.

Опитувальник **«Шкала взаємної адаптації в парі» (Dyadic Adjustment Scale) або «Шкала діадичної узгодженості» (DAS)**, можна використовувати не тільки для оцінки рівня задоволеності сімейним життям, але й для виявлення окремих аспектів подружніх відносин: згода у важливих сімейних питаннях, згуртованість, задоволеність відносинами, емоційна експресія. Кожна зі шкал може використовуватися окремо, не втрачаючи своєї валідності та надійності. Опитувальник може бути використаний у дослідницьких та психотерапевтичних

цілях.

Методика розроблена Г. Б. Спеньєром у 1976 році, містить 32 питання. Однією з переваг тесту є можливість його застосування як для пар, які в офіційному шлюбі, так і для пар, які живуть разом без реєстрації шлюбу. Опитувальник показав високу валідність і надійність навіть у роботі з гомосексуальними парами.

Питання оцінюються за різними шкалами та підсумовуються, щоб отримати загальну оцінку в діапазоні від 0 до 151 балу, чим більш високі бали - тим краще. Загальний бал по тесту дозволяє диференціювати добре адаптовані (узгоджені) і погано адаптовані пари, а також пари з високою ймовірністю розлучення [22; 27; 49]. За даними Г. Б. Спеньєра, середнє значення для розведених пар за інтегральною шкалою тесту DAS склало 70.7 бали, а для пар, які перебувають у шлюбі, показники значно вище - 114.8 бали.

Загальний бал за тестом визначається шляхом підсумовування балів за чотири субшкали: 1) згода (13 питань), 2) задоволеність відносинами (10 питань), 3) згуртованість (5 питань) та 4) емоційна експресія (4 питання) (повністю див. Додаток В).

В емпіричному дослідженні будемо використовувати лише дві субшкали цього методу: задоволеність відносинами (8 питань) та згуртованість (5 питань). Тому що саме ці параметри можливо порівнювати з результатами інших методик. Як вже було зазначено вище, за цією методикою дуже зручно оцінювати окремі показники сімейних стосунків, принцип оцінки зберігається – чим вищі бали - тим краще. Вона проста у використанні, питання зрозумілі, але є трошки і недоречних питань. У повному обсязі (32 питання) ця методика, як зазначалося вище, вимірює дещо більше ніж психологічний клімат. Тому адекватними для порівняння у нас будуть тільки дві субшкали. За методикою вважається, що задоволеність відносинами - це і є оцінка психологічного клімату, цю думку підтримує більшість психологів-дослідників. Але, як ми бачимо у конкретно цій методиці, згуртованість

вимірюється не як складова психологічного клімату чи задоволеності відносинами, а як окремий параметр, який впливає на взаємодію у парі. Якщо поверхнево дивитись на ці дві субшкали, то може виникнути думка, що у даній методиці немає безпосереднього взаємозв'язку між психологічним кліматом та згуртованістю. Але якщо вникнути у суть питань цієї методики та порівняти їх з питаннями інших, ми побачимо, що обидві субшкали виглядають як взаємо проникаючий симбіоз згуртованості і психологічного клімату. Тобто шкала згуртованості має в собі декілька питань, які б інші методики віднесли до оцінки психологічного клімату (як до більш ширшого поняття), а шкала задоволеності відносинами має декілька питань, які можна віднести до згуртованості сім'ї. Саме ця сплутаність і виявляє дуже тісний зв'язок між згуртованістю і психологічним кліматом.

Опитувальник «Шкала оцінки стосунків» (The Relationship Assessment Scale) RAS, запропонован С. Хендріком у 1988 році. Ця методика використовується для вимірювання загальної задоволеності стосунками. Опитувальник показав високу валідність і надійність. «Шкала оцінки стосунків» підходить для визначення рівня задоволеності романтичними стосунками у будь-яких осіб:

- у пар, які в офіційному шлюбі;
- у пар, які живуть разом без реєстрації шлюбу;
- у пар, які тільки зустрічаються;
- у гомосексуальних пар.

Опитувальник має лише 7 запитань і дуже простий у використанні (повністю див. Додаток Д). Цей опитувальник дуже несхожий на попередні. Хендрік вважав, що задоволеність стосунками є головним фактором у сімейних відносинах та найважливішим індикатором благополуччя. Він нічого не казав про психологічний клімат, просто не оперував таким поняттям. Але його опис того, що являє собою саме його «Шкала оцінки стосунків» повністю співпадає з описом того, що називають психологічним кліматом. Тому можна брати цю методику, як ту, що

оцінює саме психологічний клімат. Прямих слів Хендріка стосовно взаємозв'язку психологічного клімату та згуртованості в нас немає, але з слів наведених нижче, можна зробити висновок, що їх зв'язок він вважав самим щільним. «Хоча подружні стосунки багато в чому відрізняються від інших романтичних відносин, їх психологічні витоки, що включають, в першу чергу, почуття любові і прив'язаності до партнера, є основними. Отже, розумною виявляється спроба загального підходу до визначення та оцінки задоволеності романтичними відносинами, заснованого на уявленні про єдину психологічну сутність, незалежно від стадії розвитку відносин (дошлюбною, подружньою) або їх форми (офіційний шлюб, незареєстрований шлюб, гостьовий шлюб та ін.)» - такий підхід запропонували С. Хендрік та К. Хендрік.

2.2. Опис та аналіз результатів дослідження взаємозв'язку психологічного клімату й згуртованості сімей різного типу

Результати дослідження за «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3) авторства Д. Х. Олсона, Дж. Портнера та І. Лаві можна дивитись у Табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівень сімейної адаптації та згуртованості 48 сімейних пар

Номер та тип сім'ї	Сімейна згуртованість		Сімейна адаптація		Задоволеність сімейними стосунками (сумарна різниця між реальними та ідеальними показниками)	
	реальна	ідеальна	реальна	ідеальна	За згуртованістю	За адаптацією
Зрілі подружні пари						

Продовження табл.2.1

1.«зріла подружня пара»	44	44	32	38	0	6
	пов'язаний		хаотичний			
2.«зріла подружня пара»	36	47	31	35	11	4
	розділений		хаотичний			
3.«зріла подружня пара»	38	50	23	35	12	12
	розділений		гнучкий			
4.«зріла подружня пара»	41	42	33	38	1	5
	пов'язаний		хаотичний			
5.«зріла подружня пара»	37	38	38	35	1	3
	розділений		хаотичний			
6.«зріла подружня пара»	41	41	30	31	0	1
	пов'язаний		хаотичний			
7.«зріла подружня пара»	40	41	32	33	1	1
	розділений		хаотичний			
8.«зріла подружня пара»	35	34	35	34	1	1
	розділений		хаотичний			
9.«зріла подружня пара»	37	39	37	38	2	1
	розділений		хаотичний			
10.«зріла подружня пара»	39	40	31	32	1	1
	розділений		хаотичний			
11.«зріла подружня пара»	43	42	29	30	1	1
	пов'язаний		гнучкий			

Продовження табл.2.1

12.«зріла подружня пара»	39	39	32	33	0	1
	розділений		хаотичний			
13.«зріла подружня пара»	42	43	31	33	1	2
	пов'язаний		хаотичний			
14.«зріла подружня пара»	35	36	34	38	1	4
	розділений		хаотичний			
15.«зріла подружня пара»	37	39	38	36	2	2
	розділений		хаотичний			
16.«зріла подружня пара»	36	40	31	35	4	4
	розділений		хаотичний			
Сім'ї з підлітками						
1.«сім'я з підлітками»	39	38	32	33	1	1
	розділений		хаотичний			
2.«сім'я з підлітками»	36	37	36	36	1	0
	розділений		хаотичний			
3.«сім'я з підлітками»	34	38	39	38	4	1
	роз'єднаний		хаотичний			
4.«сім'я з підлітками»	40	43	37	38	3	1
	розділений		хаотичний			
5.«сім'я з підлітками»	38	37	35	36	1	1
	розділений		хаотичний			
6.«сім'я з підлітками»	36	40	32	42	4	10
	розділений		хаотичний			
7.«сім'я з підлітками»	37	44	32	33	7	1
	розділений		хаотичний			

Продовження табл.2.1

8.«сім'я підлітками»	з	32	42	35	34	10	1
		роз'єднаний		хаотичний			
9.«сім'я підлітками»	з	37	38	38	36	1	2
		розділений		хаотичний			
10.«сім'я підлітками»	з	34	39	31	32	5	1
		роз'єднаний		хаотичний			
11.«сім'я підлітками»	з	37	36	34	35	1	1
		розділений		хаотичний			
12.«сім'я підлітками»	з	41	42	33	32	1	1
		пов'язаний		хаотичний			
13.«сім'я підлітками»	з	39	44	31	35	5	4
		розділений		хаотичний			
14.«сім'я підлітками»	з	37	39	33	38	2	5
		розділений		хаотичний			
15.«сім'я підлітками»	з	40	42	34	36	2	2
		розділений		хаотичний			
16.«сім'я підлітками»	з	38	46	32	33	8	1
		розділений		хаотичний			
Молоді подружні пари							
1.«молода подружня пара»		39	40	40	34	1	6
		розділений		хаотичний			
2.«молода подружня пара»		40	41	39	35	1	4
		розділений		хаотичний			
3.«молода подружня пара»		40	39	29	28	1	1
		розділений		гнучкий			
4.«молода подружня пара»		45	44	38	37	1	1
		пов'язаний		хаотичний			

Продовження табл.2.1

5.«молода подружня пара»	43	44	37	35	1	2
	пов'язаний		хаотичний			
6.«молода подружня пара»	41	42	35	34	1	1
	пов'язаний		хаотичний			
7.«молода подружня пара»	41	41	38	36	0	2
	пов'язаний		хаотичний			
8.«молода подружня пара»	40	41	32	33	1	1
	розділений		хаотичний			
9.«молода подружня пара»	38	42	31	35	4	4
	розділений		хаотичний			
10.«молода подружня пара»	41	43	38	37	2	1
	пов'язаний		хаотичний			
11.«молода подружня пара»	44	45	34	35	1	1
	пов'язаний		хаотичний			
12.«молода подружня пара»	40	41	32	34	1	2
	розділений		хаотичний			
13.«молода подружня пара»	44	45	32	35	1	3
	пов'язаний		хаотичний			
14.«молода подружня пара»	43	45	31	35	2	4
	пов'язаний		хаотичний			
15.«молода подружня пара»	39	40	33	32	1	1
	розділений		хаотичний			

Продовження табл.2.1

16.«молода подружня пара»	42	42	32	33	0	1
	пов'язаний		хаотичний			

Задоволеність сімейними стосунками за «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3) оцінюється, як різниця між ідеальними і реальними оцінками за двома шкалами (згуртованості й адаптації). За даною методикою вона визначає ступінь задоволеності респондента своїм сімейним життям, але не існує жодних емпіричних норм для визначення оцінки розбіжності ідеального й усвідомлюваного. За методикою висока оцінка розбіжності вказує на низьку сімейну задоволеність. Але якщо уважно передивитись відповіді респондента і звернути увагу на ті питання, які дають розбіжність між ідеальним і реальним, то може виявитись, що ця різниця аж ніяк не свідчить про низьку задоволеність сімейним життям. Наведемо приклад, твердження 13: На сімейних заходах присутня більшість членів сім'ї (це твердження характеризує згуртованість), реально людина відповіла: Рідко (2бали), а в ідеалі хотіла б: Майже завжди (5балів). На даний момент можливо певні обставини (робота, хвороба, служба в ЗСУ та інше) заважають отримати бажане: Майже завжди (5балів), але людина небайдужа до своєї родини і хоче бути з нею на всіх святах. Тому вважаю, що тільки уважно аналізуючи, які саме питання дають розбіжності і у чому справжні причини можна робити висновки. А можуть бути інші випадки: за підсумком респондент може мати «0» розбіжностей між реальним та ідеальним, а в середині тесту можуть бути дуже великі розбіжності за дуже принциповими питаннями, але «+» на «-» по деяким питанням може дати «0» розбіжності. Тільки аналізуючи розбіжності по кожному окремому питанню можна робити висновки. Оскільки проаналізувати кожне питання у кожного респондента у даному емпіричному дослідженні трудомістко і не завжди можливо, було вирішено не приділяти великої уваги цьому параметру саме за цією методикою, тим більше вона дуже відрізняється від інших. У

емпіричному дослідженні ще дві методики, які на питання задоволеності сімейними стосунками відповідають більш влучно та однозначно.

Для більш наочного порівняння отримані дані зводимо до ще однієї більш простої таблиці Табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Типи сімейної адаптації, згуртованості та збалансованості різних типів сімейних пар

	За згуртованістю			За адаптацією		За збалансованістю		
	роз'єднан ий	розділен ий	пов'язан ий	хаотич ні	гнуч кі	незбалансова ні	середньо збалансова ні	збалансова ні
Зрілі подружні пари	0	11	5	14	2	0	14	2
Сім'ї з підлітками	3	12	1	16	0	3	13	0
Молоді подружні пари	0	7	9	15	1	0	15	1

За методикою Олсона ми отримали наступні дані:

За згуртованістю найвищі бали отримали молоді подружжя (середнє значення 41,25) і вийшло, що у 9 пар пов'язаний тип згуртованості, а у 7 пар розділений тип згуртованості Рис. 2.1.

Друге місце зайняли зрілі подружні пари (середнє значення 38,75) і вийшло, що у 5 пар пов'язаний тип згуртованості, а у 11 пар розділений тип згуртованості Рис. 2.2.

На третьому місці опинились сім'ї з підлітками (середнє значення 37,19) і вийшло, що у 1 пари пов'язаний тип згуртованості, у 12 пар розділений тип згуртованості, а у 3 пар роз'єднаний тип згуртованості Рис. 2.3.

Рис. 2.1. Згуртованість молодих подружніх пар за «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості»

Рис. 2.2. Згуртованість зрілих подружніх пар за «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості»

Рис. 2.3. Згуртованість сімей з підлітками за «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості»

Дані отримані за методикою Олсона підтвердили його гіпотезу, щодо залежності рівня згуртованості від стадії життєвого циклу сім'ї. А також, дані підтвердили тенденції набору високих балів за згуртованістю у молодих пар та більш низьких у сімей з підлітками. Цю тенденцію описує не тільки Олсон, а й наші вітчизняні психологи-дослідники, які адаптували цей метод і зібрали досить багато статистичних даних. Тому в адаптованій версії вони пропонують оцінювати респондентів, відразу враховуючи тип їх сім'ї. Бо вони вже точно знають, що є нормою для певного виду сім'ї. Тепер і ми на своєму досвіді переконалися, щодо правильності цих тенденцій.

Стосовно показника адаптації (гнучкості), то переважна більшість наших респондентів відноситься до хаотичного типу Рис. 2.4, що за методикою Олсона не є добре. За даною методикою у стані хаосу сім'я може перебувати протягом такого періоду часу, який їй необхідний для адаптації до кризової ситуації. Проблемним цей стан стає тоді, коли система застрягає в стані хаосу надовго. Але працюючи з цією методикою вже другий рік, ми вже з'ясували для себе чому саме такі результати. Потрапляння до хаотичного типу має досить логічне пояснення. По-перше, ми всі живемо зараз у постійному стресі війни, тобто у кризових умовах, а хаос набирає високих обертів саме у кризових умовах. А війна то і є сама страшна криза. По-друге, ми - українці за своїм менталітетом дуже вільні і самостійні, тому, мабуть, і опиняємося у хаотичності. Ну, і по-третє, (хоча достатньо і першого фактору) методика розроблена у 20-му столітті і для нашого бурхливого часу трохи старомодна. Ми маємо надію на те, що війна скоро закінчиться і ми всі перейдемо до гнучкого та структурного типу адаптації, і сім'ї досліджуваних будуть збалансованими.

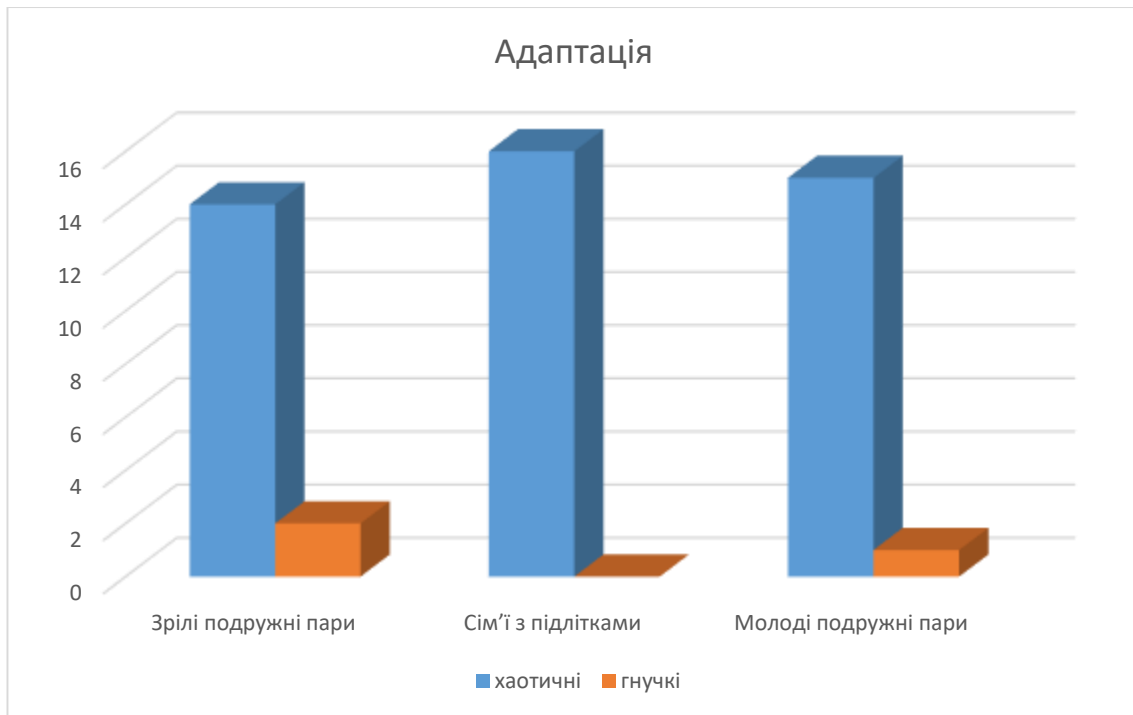

Рис. 2.4. Адаптація сімей різних типів за «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості»

Завдяки поганим показникам адаптації (хаотичному типу) вийшли не дуже добрі показники по збалансованості. Лише 3 сім'ї з 48 сімей відносяться до збалансованих. Але все ж таки незбалансованих теж лише 3 сім'ї, а всі інші 42 родини – середньо збалансовані Рис. 2.5.

Рис. 2.5. Збалансованість сімей різних типів за «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості»

Автори цього опитувальника вважають, що саме збалансовані рівні - показник успішності функціонування системи. Війна дійсно не сприяє успішному функціонуванню. І якщо взяти до уваги, що показник адаптації псує війна, то можна вважати, що за «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості» у переважній більшості респондентів - родини з сприятливим психологічним кліматом та достатнім і збалансованим рівнем сімейної згуртованості.

Результати дослідження за «Шкалою сімейного оточення» (Family Environmental Skale (FES)) авторства Р. Х. Муса демонструє Табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Згуртованість 48 сімейних пар за «Шкалою сімейного оточення»

Номер та тип сім'ї	Бальні показники	Рівень згуртованості
Зрілі подружні пари		
1.«зріла подружня пара»	9	Високий
2.«зріла подружня пара»	8	Високий
3.«зріла подружня пара»	8	Високий
4.«зріла подружня пара»	9	Високий
5.«зріла подружня пара»	8	Високий
6.«зріла подружня пара»	9	Високий
7.«зріла подружня пара»	9	Високий
8.«зріла подружня пара»	7	Підвищений
9.«зріла подружня пара»	8	Високий
10.«зріла подружня пара»	8	Високий
11.«зріла подружня пара»	9	Високий
12.«зріла подружня пара»	8	Високий
13.«зріла подружня пара»	9	Високий

Продовження табл.2.3

14.«зріла подружня пара»	7	Підвищений
15.«зріла подружня пара»	7	Підвищений
16.«зріла подружня пара»	8	Високий
Середні значення	8,19	
Сім'ї з підлітками		
1.«сім'я з підлітками»	9	Високий
2.«сім'я з підлітками»	8	Високий
3.«сім'я з підлітками»	6	Середній
4.«сім'я з підлітками»	9	Високий
5.«сім'я з підлітками»	8	Високий
6.«сім'я з підлітками»	7	Підвищений
7.«сім'я з підлітками»	7	Підвищений
8.«сім'я з підлітками»	6	Середній
9.«сім'я з підлітками»	8	Високий
10.«сім'я з підлітками»	7	Підвищений
11.«сім'я з підлітками»	8	Високий
12.«сім'я з підлітками»	9	Високий
13.«сім'я з підлітками»	8	Високий
14.«сім'я з підлітками»	8	Високий
15.«сім'я з підлітками»	9	Високий
16.«сім'я з підлітками»	8	Високий
Середні значення	7,81	

Продовження табл.2.3

Молоді подружні пари			
1.«молода пара»	подружня	9	Високий
2.«молода пара»	подружня	9	Високий
3.«молода пара»	подружня	9	Високий
4.«молода пара»	подружня	9	Високий
5.«молода пара»	подружня	9	Високий
6.«молода пара»	подружня	9	Високий
7.«молода пара»	подружня	9	Високий
8.«молода пара»	подружня	9	Високий
9.«молода пара»	подружня	8	Високий
10.«молода пара»	подружня	9	Високий
11.«молода пара»	подружня	9	Високий
12.«молода пара»	подружня	8	Високий

Продовження табл.2.3

13.«молода подружня пара»	9	Високий
14.«молода подружня пара»	9	Високий
15.«молода подружня пара»	8	Високий
16.«молода подружня пара»	9	Високий
Середні значення	8,81	

За «Шкалою сімейного оточення» ми отримали дуже високі результати по згуртованості Рис. 2.6. На перший погляд навіть видно, що результати другої методики значно кращі ніж результати від першої методики, це свідчить про дуже різні підходи у цих методиках і дуже різні питання. (після третьої методики буде таблиця Табл. 2.6 з порівнянням згуртованості за всіма методиками).

Лідерами з найвищих оцінок так само, як і за першою методикою, стали молоді подружжя, друге місце так само зайняли зрілі пари, а третє місце так само посіли сім'ї з підлітками. Тобто, методика зовсім інша, а тенденція зберіглась, це знову підтверджує гіпотезу Олсона, що до залежності рівня згуртованості від стадії життєвого циклу сім'ї.

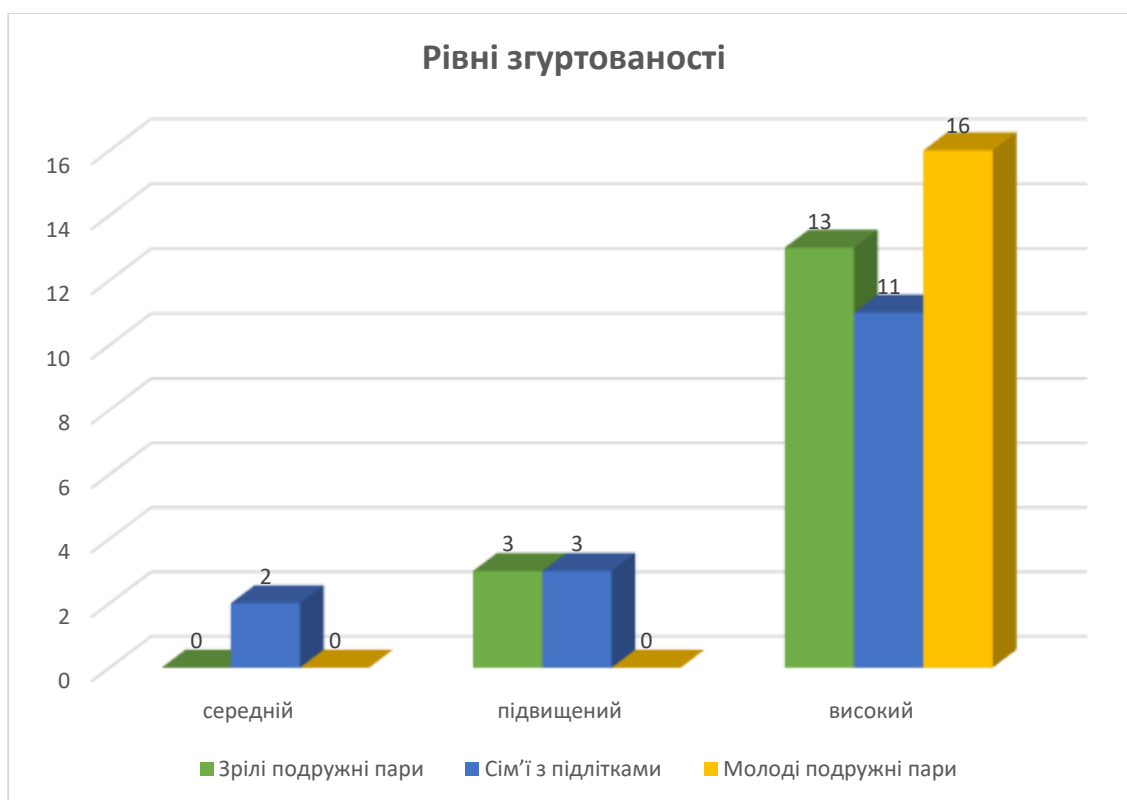

Рис. 2.6. Рівні згуртованості сімей різного типу за «Шкалою сімейного оточення»

Результати дослідження за «Шкалою взаємної адаптації в парі» (**Dyadic Adjustment Scale**) або інша назва «Шкала діадичної узгодженості» (**DAS**) авторства Г. Б. Спеньєра представлені Табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Згуртованість та психологічний клімат (задоволеність стосунками) 48 сімейних пар за «Шкалою діадичної узгодженості» (DAS)

Номер та тип сім'ї	Бали за психологічний клімат (задоволеність відносинами) (0-39)	Бали за згуртованість (0-24)
Зрілі подружні пари		
1.«зріла подружня пара»	33	20
2.«зріла подружня пара»	29	16

Продовження табл.2.4

3.«зріла пара»	подружня	28	16
4.«зріла пара»	подружня	31	17
5.«зріла пара»	подружня	27	17
6.«зріла пара»	подружня	32	19
7.«зріла пара»	подружня	30	19
8.«зріла пара»	подружня	28	16
9.«зріла пара»	подружня	28	16
10.«зріла пара»	подружня	28	17
11.«зріла пара»	подружня	29	20
12.«зріла пара»	подружня	30	18
13.«зріла пара»	подружня	28	19
14.«зріла пара»	подружня	26	17
15.«зріла пара»	подружня	28	17
16.«зріла пара»	подружня	27	17
Сума балів		462	281

Продовження табл.2.4

Середні значення	28,88	17,56
Сім'ї з підлітками		
1.«сім'я з підлітками»	30	17
2.«сім'я з підлітками»	31	17
3.«сім'я з підлітками»	27	16
4.«сім'я з підлітками»	31	19
5.«сім'я з підлітками»	28	18
6.«сім'я з підлітками»	29	17
7.«сім'я з підлітками»	28	17
8.«сім'я з підлітками»	27	15
9.«сім'я з підлітками»	27	18
10.«сім'я з підлітками»	28	17
11.«сім'я з підлітками»	27	17
12.«сім'я з підлітками»	28	18
13.«сім'я з підлітками»	28	19
14.«сім'я з підлітками»	29	19
15.«сім'я з підлітками»	30	19
16.«сім'я з підлітками»	31	18
Сума балів	459	281
Середні значення	28,69	17,56
Молоді подружні пари		
1.«молода подружня пара»	30	20
2.«молода подружня пара»	30	19

Продовження табл.2.4

3.«молода подружня пара»	32	19
4.«молода подружня пара»	29	19
5.«молода подружня пара»	29	20
6.«молода подружня пара»	29	20
7.«молода подружня пара»	28	20
8.«молода подружня пара»	32	20
9.«молода подружня пара»	30	19
10.«молода подружня пара»	31	20
11.«молода подружня пара»	31	20
12.«молода подружня пара»	30	19
13.«молода подружня пара»	33	19
14.«молода подружня пара»	32	19
15.«молода подружня пара»	30	20

Продовження табл.2.4

16.«молода подружня пара»	32	19
Сума балів	488	312
Середні значення	30,5	19,5

За «Шкалою взаємної адаптації в парі» (Dyadic Adjustment Scale) або інша назва «Шкала діадичної узгодженості» (DAS) ми отримали результати вище середніх, але не за одною субшкалою, ні в одного респондента немає дуже високих результатів. Це свідчить про дуже різні підходи (і питання) в методиках. Результати за середніми значеннями наведені у Табл. 2.5, та продемонстровано на діаграмі Рис. 2.7.

Таблиця 2.5

Результати за «Шкалою діадичної узгодженості» (DAS)

Типи сімей	Середні бали за згуртованістю	Середні бали за психологічним кліматом (задоволеністю стосунками)
Молоді подружні пари	19,5	30,5
Зрілі подружні пари	17,56	28,88
Сім'ї з підлітками	17,56	28,69

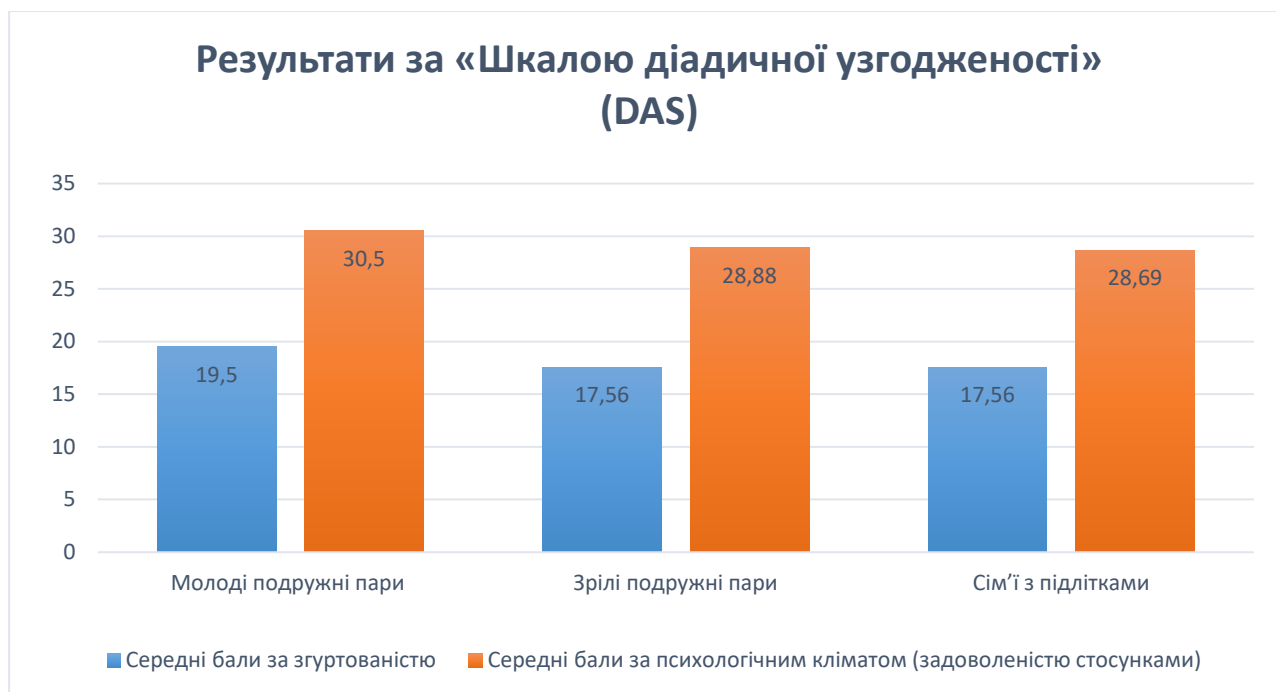

Рис. 2.7. Результати за «Шкалою діадичної узгодженості» (DAS)

Щоб порівняти рівні психологічного клімату (задоволеності сімейними стосунками це за даними методиками оцінка психологічного клімату) та рівні згуртованості у сімей різного типу ми розраховали середні бали за кожним типом сім'ї.

Результати оцінки психологічного клімату (задоволеності сімейними стосунками) за середнім балом:

- Найбільший середній бал у молодих пар (30,5 балів);
- друге місце у зрілих сімейних пар (28,88 бали);
- третє місце у сімей з підлітками (28,69 балів).

Досліджень з приводу такого розподілу саме по оцінці психологічного клімату (задоволеності сімейними стосунками) в нас немає, але гіпотеза Олсона, щодо зміни рівня згуртованості від стадії життєвого циклу сім'ї та складу сім'ї підходить і до поняття задоволеності сімейними стосунками, психологічного клімату. Можна спробувати пояснити такий розподіл так:

Молоді подружжя, в силу своєї молодості, в загалі більш життєрадісні, їх почуття свіжі, вони дивляться один на одного через призму романтики і оптимізму.

Зрілі сімейні пари дуже давно разом багато через що пройшли і зберегли свої стосунки. Може їх почуття й не такі свіжі, може і пелена романтизму з очей вже впала, але вони, скоріше за все, маючи великий досвід вважають, що зробили найкращий вибір у своєму житті.

Ну а сім'ї з підлітками більше заклопотані проблемами, вирощують дітей, інколи сваряться між собою через дітей (підліткова криза – розповсюджене явище), переживають деколи і самі кризу середнього віку, і все це впливає на їх показники не найкращим чином.

Стосовно психологічного клімату (задоволеності сімейними стосунками): в дослідженні є ще одна методика «Шкала оцінки стосунків» і нижче ми будемо порівнювати показники за двома методиками Табл. 2.8.

Результати по згуртованості за методикою «Шкала діадичної узгодженості» (DAS) – найбільший середній бал також отримали молоді подружжя (19,5 балів), але зрілі сімейні пари (17,56 бал), на диво, отримали абсолютно такий же середній бал, як і сім'ї з підлітками (17,56 бал).

Виходить, що дана методика лише на половину підтверджує гіпотезу Олсона. Це звичайно не позначає, що вона не досконала. Це лише підтверджує, що у всіх психологів дуже різні погляди на одній й ті самі речі.

На наш погляд, 10 питань про згуртованість у Олсона, та 9 питань у Муса значно краще розкривають сутність поняття згуртованість. А 5 питань про згуртованість у методиці Спеньєра – це і мало, і не дуже відображають суть поняття, здається, що ці питання були б дуже гарним доповненням до якогось дуже великого опитувальника про згуртованість. Взагалі, якби хтось об'єднав до купи питання з цих трьох методик про згуртованість і додав туди трошки ще запитань, то ми б отримали дуже гарний опитувальник про згуртованість. Єдиний недолік такого

великого опитувальника був би у тому, що важко знайти таких терплячих респондентів, які погодяться приділити опитуванню скільки часу. Але для психотерапії було б добре.

І нарешті, порівняльна таблиця за трьома методиками по згуртованості сімейних пар різного типу Табл. 2.6 та діаграма Рис. 2.8, щоб більш наочно розглянути тенденції.

Таблиця 2.6

Порівняння згуртованості 48 сімейних пар за трьома методиками

Номер та тип сім'ї	Бали за згуртованість за 1 методикою (10-50)	Бали за згуртованість за 2 методикою (0-9)	Бали за згуртованість за 3 методикою (0-24)
Зрілі подружні пари			
1.«зріла подружня пара»	44	9	20
2.«зріла подружня пара»	36	8	16
3.«зріла подружня пара»	38	8	16
4.«зріла подружня пара»	41	9	17
5.«зріла подружня пара»	37	8	17
6.«зріла подружня пара»	41	9	19
7.«зріла подружня пара»	40	9	19
8.«зріла подружня пара»	35	7	16

Продовження табл.2.6

9.«зріла подружня пара»	37	8	16
10.«зріла подружня пара»	39	8	17
11.«зріла подружня пара»	43	9	20
12.«зріла подружня пара»	39	8	18
13.«зріла подружня пара»	42	9	19
14.«зріла подружня пара»	35	7	17
15.«зріла подружня пара»	37	7	17
16.«зріла подружня пара»	36	8	17
Сумарні бали	620	131	281
Сім'ї з підлітками			
1.«сім'я з підлітками»	39	9	17
2.«сім'я з підлітками»	36	8	17
3.«сім'я з підлітками»	34	6	16
4.«сім'я з підлітками»	40	9	19

Продовження табл.2.6

5.«сім'я підлітками»	з	38	8	18
6.«сім'я підлітками»	з	36	7	17
7.«сім'я підлітками»	з	37	7	17
8.«сім'я підлітками»	з	32	6	15
9.«сім'я підлітками»	з	37	8	18
10.«сім'я підлітками»	з	34	7	17
11.«сім'я підлітками»	з	37	8	17
12.«сім'я підлітками»	з	41	9	18
13.«сім'я підлітками»	з	39	8	19
14.«сім'я підлітками»	з	37	8	19
15.«сім'я підлітками»	з	40	9	19
16.«сім'я підлітками»	з	38	8	18
Сумарні бали		595	125	281
Молоді подружні пари				

Продовження табл.2.6

1.«молода подружня пара»	39	9	20
2.«молода подружня пара»	40	9	19
3.«молода подружня пара»	40	9	19
4.«молода подружня пара»	45	9	19
5.«молода подружня пара»	43	9	20
6.«молода подружня пара»	41	9	20
7.«молода подружня пара»	41	9	20
8.«молода подружня пара»	40	9	20
9.«молода подружня пара»	38	8	19
10.«молода подружня пара»	41	9	20
11.«молода подружня пара»	44	9	20
12.«молода подружня пара»	40	8	19
13.«молода подружня пара»	44	9	19

Продовження табл.2.6

14.«молода подружня пара»	43	9	19
15.«молода подружня пара»	39	8	20
16.«молода подружня пара»	42	9	19
Сумарні бали	660	141	312

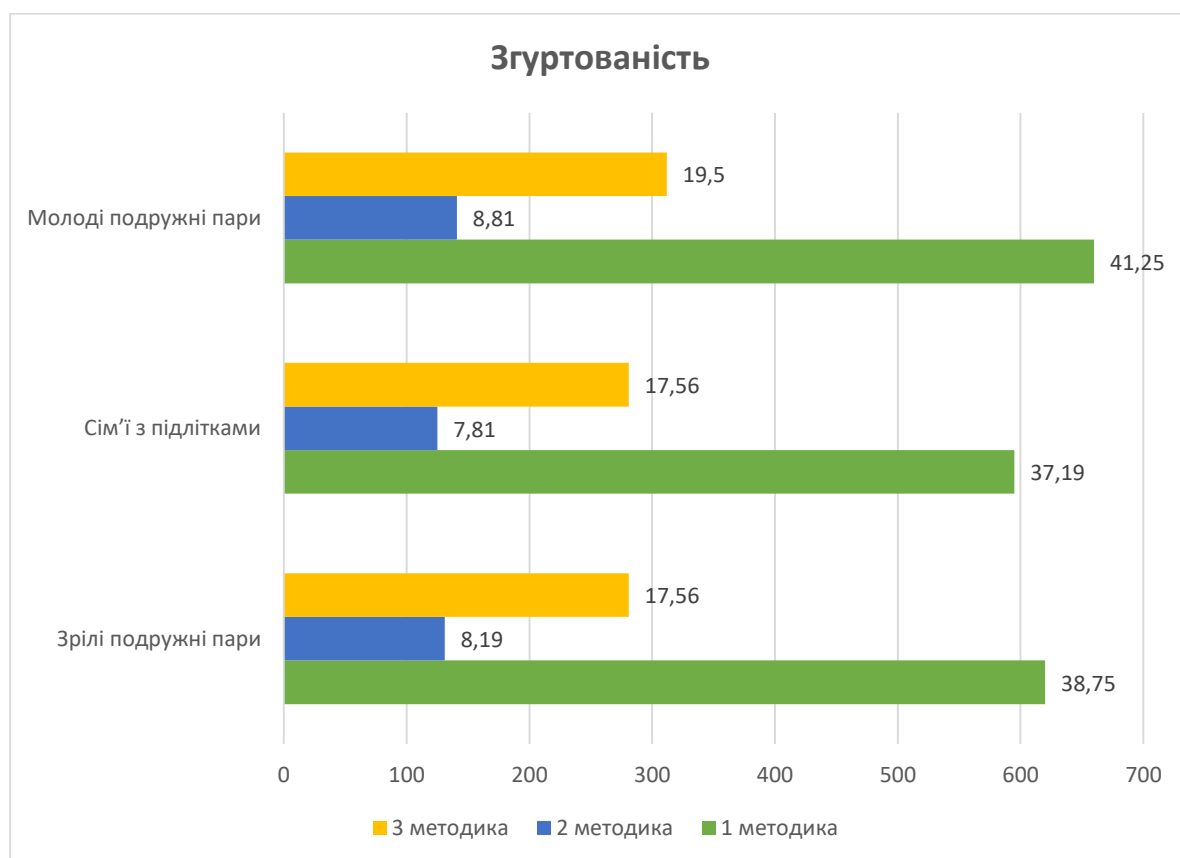

Рис. 2.8. Порівняння згуртованості 48 сімейних пар за середніми значеннями отриманими від трьох методик

На діаграмі дуже добре видно, що за всіма методиками молоді подружні пари набирають більше балів, тобто виявляються більш згуртованими, ніж інші типи сімей.

На другому місці за двома методиками знаходяться зрілі подружні пари, за третьою методикою вони такі самі, як і сім'ї з підлітками.

На третьому місці за двома методиками знаходяться сім'ї з підлітками.

Емпіричне дослідження певною мірою підтверджує гіпотезу Олсона та інших психологів-дослідників, щодо впливу стадії життєвого циклу сім'ї на рівень згуртованості. І саме таку тенденцію вони описують у своїх наукових роботах.

Результати дослідження за «Шкалою оцінки стосунків» (**The Relationship Assessment Scale**) («**RAS**») авторства Хендріка. Ця шкала оцінює лише задоволення стосунками або психологічний клімат сім'ї. У цьому опитувальнику дуже влучні питання, які розкривають цей параметр. За ним всі респонденти, без виключень, отримали дуже гарні, високі результати Табл. 2.7 та Рис. 2.9. Тобто всі респонденти задоволені своїми романтичними стосунками.

Таблиця 2.7

Результати дослідження за «Шкалою оцінки стосунків» 48 сімейних пар

Типи сімей	Оцінка психологічного клімату (задоволеність стосунками)
зрілі сімейні пари	28,31
сім'ї з підлітками	28,19
молоді сімейні пари	31,38

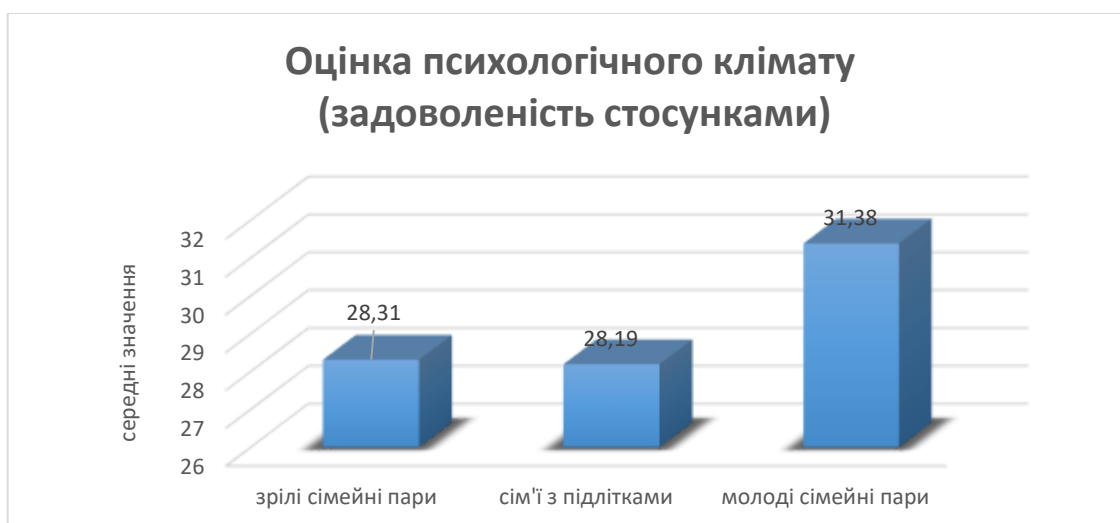

Рис. 2.9. Результати дослідження психологічного клімату за «Шкалою оцінки стосунків»

Результати Табл. 2.8 за цією методикою у порівнянні з результатами «Шкала діадичної узгодженості» (DAS).

Таблиця 2.8

Порівняння результатів за двома методиками оцінки психологічного клімату (задоволеності стосунками) 48 сімейних пар

Номер та тип сім'ї	Бали за психологічний клімат (задоволеність відносинами) за «Шкалою діадичної узгодженості» (DAS) (0-39)	Бали за психологічний клімат (задоволеність відносинами) за «Шкалою оцінки стосунків» (The Relationship Assessment Scale) («RAS») (7-35)
Зрілі подружні пари		
1.«зріла подружня пара»	33	31 Високий рівень
2.«зріла подружня пара»	29	28 Високий рівень

Продовження табл.2.8

3.«зріла подружня пара»	28	27 Високий рівень
4.«зріла подружня пара»	31	28 Високий рівень
5.«зріла подружня пара»	27	28 Високий рівень
6.«зріла подружня пара»	32	29 Високий рівень
7.«зріла подружня пара»	30	30 Високий рівень
8.«зріла подружня пара»	28	26 Високий рівень
9.«зріла подружня пара»	28	27 Високий рівень
10.«зріла подружня пара»	28	27 Високий рівень
11.«зріла подружня пара»	29	31 Високий рівень
12.«зріла подружня пара»	30	29 Високий рівень
13.«зріла подружня пара»	28	30 Високий рівень
14.«зріла подружня пара»	26	26 Високий рівень
15.«зріла подружня пара»	28	28 Високий рівень
16.«зріла подружня пара»	27	28 Високий рівень
Сума балів	462	453

Продовження табл.2.8

Сім'ї з підлітками			
1.«сім'я підлітками»	з	30	27 Високий рівень
2.«сім'я підлітками»	з	31	28 Високий рівень
3.«сім'я підлітками»	з	27	26 Високий рівень
4.«сім'я підлітками»	з	31	30 Високий рівень
5.«сім'я підлітками»	з	28	29 Високий рівень
6.«сім'я підлітками»	з	29	28 Високий рівень
7.«сім'я підлітками»	з	28	28 Високий рівень
8.«сім'я підлітками»	з	27	26 Високий рівень
9.«сім'я підлітками»	з	27	27 Високий рівень
10.«сім'я підлітками»	з	28	28 Високий рівень
11.«сім'я підлітками»	з	27	27 Високий рівень
12.«сім'я підлітками»	з	28	29 Високий рівень

Продовження табл.2.8

13.«сім'я підлітками»	з	28	30 Високий рівень
14.«сім'я підлітками»	з	29	29 Високий рівень
15.«сім'я підлітками»	з	30	29 Високий рівень
16.«сім'я підлітками»	з	31	30 Високий рівень
Сума балів		459	451
Молоді подружні пари			
1.«молода подружня пара»		30	32 Високий рівень
2.«молода подружня пара»		30	31 Високий рівень
3.«молода подружня пара»		32	31 Високий рівень
4.«молода подружня пара»		29	30 Високий рівень
5.«молода подружня пара»		29	32 Високий рівень
6.«молода подружня пара»		29	31 Високий рівень
7.«молода подружня пара»		28	30 Високий рівень
8.«молода подружня пара»		32	33 Високий рівень

Продовження табл.2.8

9.«молода подружня пара»	30	31 Високий рівень
10.«молода подружня пара»	31	31 Високий рівень
11.«молода подружня пара»	31	33 Високий рівень
12.«молода подружня пара»	30	31 Високий рівень
13.«молода подружня пара»	33	32 Високий рівень
14.«молода подружня пара»	32	31 Високий рівень
15.«молода подружня пара»	30	32 Високий рівень
16.«молода подружня пара»	32	31 Високий рівень
Сума балів	488	502

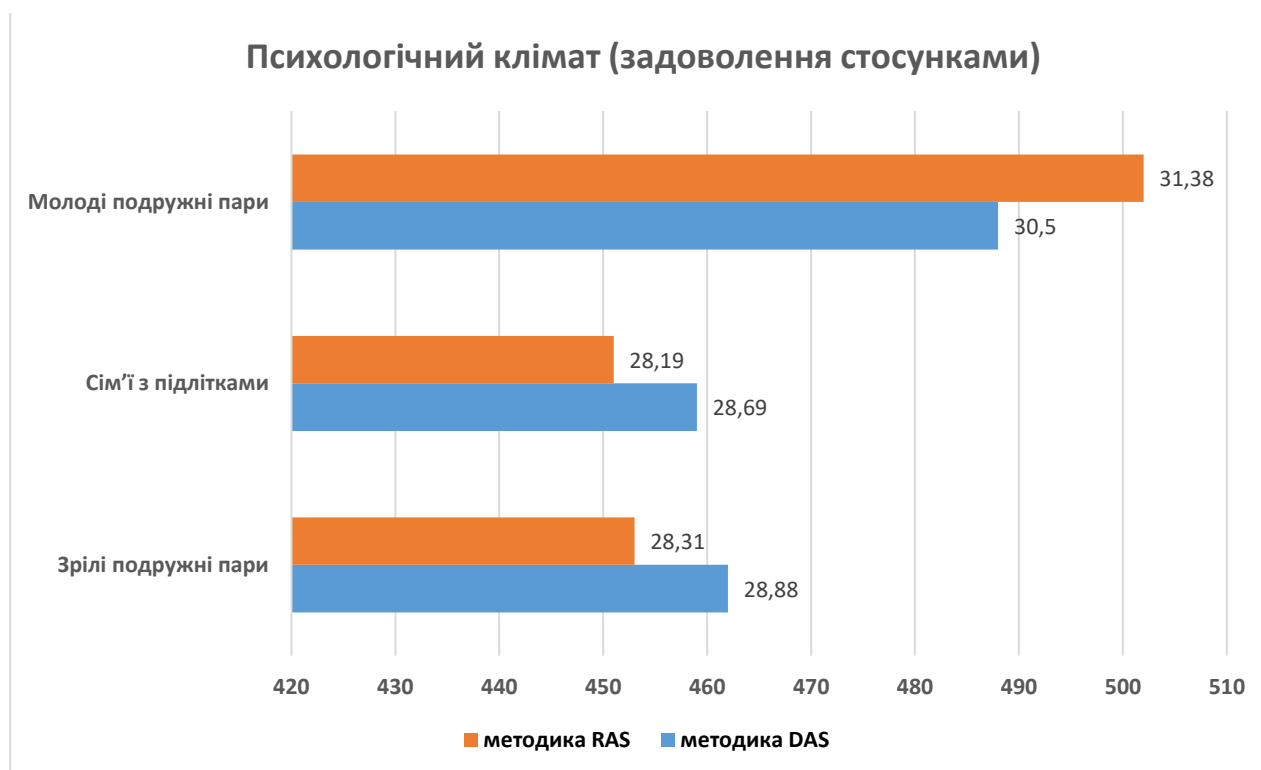

Рис. 2.10. Порівняння оцінки психологічного клімату (задоволеності стосунками) 48 сімейних пар за середніми значеннями отриманими за двома методиками

На діаграмі Рис. 2.10 дуже добре видно, що молоді пари займають перше місце за параметром психологічного клімату (задоволеності стосунками) і за другою методикою, зрілі - друге, а з підлітками - третє. Це лише підтверджує тенденції і все, що було описано вище про психологічний клімат у різних типів сімей. Також цей розподіл лише підтверджує безпосередній взаємозв'язок між психологічним кліматом та згуртованістю – хто набирає більшість балів за згуртованістю, той отримує і більше балів за психологічним кліматом.

Здивувало, що за двома методиками респонденти отримали приблизно однакову кількість балів. Хоча за першою методикою максимум дорівнює 39 балів, а за другою максимум дорівнює 35 балів. Молоді подружжя змогли набрати за другою методикою більше балів, ніж за першою. Хоча методики мають декілька дуже схожих питань. Але підходи все ж таки різні.

Середні бали за всіма отриманими параметрами по типам сімей дуже наглядно демонструє певні тенденції Табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Порівняння результатів 48 сімейних пар за чотирма методиками

Типи сімей	Середні бали за згуртованістю			Середні бали за психологічним кліматом (задоволеністю стосунками)	
	Методика 1	Методика 2	Методика 3	Методика 3	Методика 4
Молоді подружні пари	41,25	8,81	19,5	30,5	31,38
Зрілі подружні пари	38,75	8,19	17,56	28,88	28,31
Сім'ї з підлітками	37,19	7,81	17,56	28,69	28,19

Таблиця демонструє підтвердження гіпотези Олсона, щодо залежності рівня згуртованості від стадії життєвого циклу сім'ї. Тобто, дані підтвердили тенденції набору високих балів за згуртованістю у молодих пар та більш низьких балів у сімей з підлітками.

З метою визначення кореляції взаємозв'язку між психологічним кліматом та згуртованістю сімей різного типу (у цих методиках задоволеність стосунками розглядається як оцінка психологічного клімату) були розраховані коефіцієнти рангової кореляції Спірмена, за допомогою Excel Табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між згуртованістю та психологічним кліматом за чотирма методиками та загальною кількістю сімей (48 пар)

		За результатами згуртованості		
		Методика 1 FACES-3 (r)	Методика 2 ШСО (r)	Методика 3 DAS (r)
За оцінками психологічного клімату (задоволеності стосунками)	Методика 3 DAS (r)	0,610331	0,632728	0,554448
	Методика 4 RAS (r)	0,672629	0,672629	0,904451

За отриманими коефіцієнтами рангової кореляції Спірмена для всієї вибірки (48 сімей) виходить, що між психологічним кліматом та згуртованістю є прямий взаємозв'язок. За більшістю поєднань методик сила залежності між психологічним кліматом та згуртованістю помірна ($0.3 \leq r < 0.7$), а при поєднанні методики (3) DAS (за згуртованістю) і (4) RAS (за психологічним кліматом) виходить сильна залежність $r = 0,904451$ ($r \geq 0.7$ – сильна залежність).

Але ці самі показники були розраховані ще і по типам сімей.

Результати дуже цікаві. Спочатку продемонструю коефіцієнти рангової кореляції Спірмена для зрілих сімей Табл. 2.11

Таблиця 2.11

Коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між згуртованістю та психологічним кліматом за чотирма методиками для зрілих сімейних пар

		За результатами згуртованості		
		Методика 1 FACES-3 (r)	Методика 2 ШСО (r)	Методика 3 DAS (r)
За оцінками психологічного клімату (задоволеності стосунками)	Методика 3 DAS (r)	0,702618	0,686152	0,492946
	Методика 4 RAS (r)	0,802206	0,792594	0,862842

За більшістю коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена залежність між психологічним кліматом та згуртованістю у зрілих сімейних пар виходить сильна.

За чотирма коефіцієнтами $r \geq 0.7$ зрілі пари демонструють сильний прямий взаємозв'язок між психологічним кліматом та згуртованістю.

Наступними продемонструю коефіцієнти рангової кореляції Спірмена для сімей з підлітками Табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між згуртованістю та психологічним кліматом за чотирма методиками для сімейних пар з підлітками

		За результатами згуртованості		
		Методика 1 FACES-3 (r)	Методика 2 ШСО (r)	Методика 3 DAS (r)
За оцінками психологічного клімату (задоволеності стосунками)	Методика 3 DAS (r)	0,42557	0,531732	0,424003
	Методика 4 RAS (r)	0,67481	0,520924	0,837164

За більшістю коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена залежність між психологічним кліматом та згуртованістю у сімейних пар з підлітками виходить помірна ($0.3 \leq r < 0.7$). Ці результати демонструють прямий взаємозв'язок між психологічним кліматом та згуртованістю.

І на останок продемонструю коефіцієнти рангової кореляції Спірмена для молодих сімей Табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між згуртованістю та психологічним кліматом за чотирма методиками для молодих сімей

		За результатами згуртованості		
		Методика 1 FACES-3 (r)	Методика 2 ШСО (r)	Методика 3 DAS (r)
За оцінками психологічного клімату (задоволеності стосунками)	Методика 3 DAS (r)	0,088693	0,1605	-0,34803
	Методика 4 RAS (r)	-0,08035	0	0,438904

Спочатку ці результати шокували, здавалось, що вони помножили на «нуль» все дослідження, лише поєднання методики (3) DAS (за згуртованістю) і (4) RAS (за психологічним кліматом) демонструє помірний прямий взаємозв'язок. Але всі інші коефіцієнти говорять про те, що його чи немає, чи він взагалі обернений (слабкий, але ж обернений). Розмірковуючи над отриманими результатами постає питання: як це може бути, що молоді сім'ї отримують за всіма методиками найвищі бали, а тенденцію взаємозв'язку психологічного клімату та згуртованості не підтверджують? Більше за всіх цей взаємозв'язок вивчав Олсон і саме він говорив, що при розрахунках потрібно враховувати особливості того, на якій стадії життєвого циклу знаходиться родина. Саме ці коефіцієнти за молодими парами дали остаточну відповідь, чому у адаптованій версії Олсона «Шкала сімейної

адаптації та згуртованості» (FACES-3) високі результати молодих пар занижують, а не дуже високі показники по адаптації їм покращують. Стало зрозуміло, що такі дивні результати отримували і психологи, що адаптували цю шкалу Олсона. Отримані дані по молодим подружжям ніяк не можуть підтвердити прямий взаємозв'язок між психологічним кліматом та згуртованістю, але дуже добре підтверджують гіпотезу Олсона та інших психологів-дослідників щодо впливу стадії життєвого циклу сім'ї на показники. Ще можна дати пояснення таких «дивних» результатів у молодих пар їх більшою емоційністю, гостротою почуттів, гарячністю, максималізмом і меншим життєвим досвідом. Аналізуючи питання по задоволеності стосунками, стає зрозумілим, що у молоді можуть з'явитись і обернені залежності. Бо вони ще тільки притираються один до одного. Тут вони разом обнімаються, цілуються, а через хвилину хтось вже через якусь дрібницю образився і вони розсварились. Через декілька годин якась пара знову цілується, а якась пара розбіглась зі своїми образами по різних місцях і помиряться значно пізніше. Тому і значущих кореляцій немає.

Висновки до розділу 2

У результаті емпіричного дослідження за чотирьома методиками «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3) авторства Д. Х. Олсона, Дж. Портнера та І. Лаві, «Шкалою сімейного оточення» (Family Environmental Skale (FES)) авторства Р. Х. Муса, «Шкалою взаємної адаптації в парі» (Dyadic Adjustment Scale) або інша її назва «Шкала діадичної узгодженості» (DAS) авторства Г. Б. Спеньєра та «Шкалою оцінки стосунків» (The Relationship Assessment Scale) авторства С. Хендріка ми можемо сказати, що загальні тенденції співпадають. Від методик різні враження, вони дуже різні за підходами та результатами.

Безперечно сподобалась методика «Шкала оцінки стосунків» (The Relationship Assessment Scale) (RAS) авторства С. Хендріка вона дуже проста у

використанні і абсолютно зрозуміла логіка її питань. Питання дуже влучні, щодо оцінки романтичних стосунків, серед них немає відверто неприємних питань. Немає неоднозначності у питаннях, респонденти з ходу розуміють, що саме мається на увазі. Тест дуже короткий – 7 питань і дуже простий у підрахунку.

Результати дослідження за «Шкалою оцінки стосунків» (RAS): всі 100% респондентів отримали високий рівень задоволеності стосунками або дуже сприятливий психологічний клімат.

Друге місце у нашому рейтингу, незважаючи уваги на не самі високі результати наших респондентів, займає «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3) авторства Д. Х. Олсона, Дж. Портнера та І. Лаві. Насправді, вона - Королева методик. Ця методика сама вагома і сама серйозна серед усіх, а від того і сама складна. Вона має дуже великий потенціал, можливості і глибину. Недаремно Олсон і його команда витратили багато років на неї, модифікуючи її і вивчаючи чужі подібні методики. Ця методика розглядає високий рівень згуртованості та адаптації не тільки як велике благо для сім'ї, а заглядає і на темну сторону цих якостей (а це мало хто в методиках враховує). Вони добре вимірюють збалансованість, хоча результати вийшли не найкращі (хаотичний тип респондентів їх дуже псує). Але ж методика чесно показує, що ми живемо у кризі (у війні). Мабуть коли вони створювали методику, то під кризою мали на увазі щось значно легше ніж війна. Їх ідея оцінювати задоволення сімейними стосунками, як різницю у результатах між двома опитуваннями (реальна сім'я і ідеальна сім'я) дуже гарна, навіть проривна. Але на наш погляд, ці розбіжності потрібно дивитись по кожному твердженню окремо і з додатковими проясненнями, це може надати багато інформації для психотерапії. Але для даного дослідження ми цим вже навіть порохом параметром не користуватись. Бо прийшли до висновку, що він не відображає по суті того, що мається на увазі під цим поняттям у інших методиках, хоча на початку був план порівнювати його з параметрами отриманими за

методиками DAS та RAS.

За методикою «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» були отримані наступні дані.

За показником шкали «Сімейна згуртованість» отримали такі результати:

- молоді сімейні пари:

56% сімей пов'язаного типу; 44% сімей розділеного типу;

- зрілі сімейні пари:

31% сімей пов'язаного типу; 51% сімей розділеного типу;

- сім'ї з підлітками:

6% сімей пов'язаного типу; 75% сімей розділеного типу; 19% сімей роз'єданого типу.

За показником шкали «Сімейна адаптація» отримали такі результати:

- молоді сімейні пари:

6% сімей гнучкий тип; 94% сімей хаотичний тип;

- зрілі сімейні пари:

13% сімей гнучкий тип; 87% сімей хаотичний тип;

- сім'ї з підлітками:

100% сімей хаотичний тип.

За збалансованістю маємо такі результати:

- молоді сімейні пари:

6% сімей збалансовані; 94% сімей середньо збалансовані;

- зрілі сімейні пари:

13% сімей збалансовані; 87% сімей середньо збалансовані;

- сім'ї з підлітками:

81% сімей середньо збалансовані; 19% сімей незбалансовані.

Третє місце у нашому особистому рейтингу методик отримує «Шкала сімейного оточення» (Family Environmental Skale (FES)) авторства Р.Х. Муса. Якщо говорити про питання по згуртованості, методика супер проста, логічна і зрозуміла,

може навіть претендувати на перше місце у рейтингу. За суттю поняття про згуртованість дуже схожа на «Шкалу сімейної адаптації та згуртованості». Але у повному обсязі методика має 90 тверджень і дуже багато питань незрозумілих, викликаючих труднощі у респондентів. І якщо аналізувати 90 питань цієї методики, то можна сказати, що вони дуже не схожі на питання за іншими методиками, а порівнювати результати за дуже різними підходами не можливо.

За методикою «Шкала сімейного оточення» розподіл рівнів згуртованості виглядає так:

- молоді сімейні пари:

100% сімей отримали високий рівень згуртованості;

- зрілі сімейні пари:

81% сімей отримали високий рівень згуртованості;

19% сімей отримали підвищений рівень згуртованості;

- сім'ї з підлітками:

69% сімей отримали високий рівень згуртованості;

19% сімей отримали підвищений рівень згуртованості;

12% сімей отримали середній рівень згуртованості.

На четверте місце потрапила методика «Шкала взаємної адаптації в парі» (Dyadic Adjustment Scale) або інша її назва «Шкала діадичної узгодженості» (DAS) авторства Г. Б. Спеньєра. Вона має 32 питання і вимірює чотири параметри та дозволяє користуватись окремими субшкалами. Ми виміряли згуртованість (5 питань) та психологічний клімат (задоволеність стосунками) (8 питань). Вона проста у використанні, питання зрозумілі, але є трошки і різкуватих питань. За методикою вважається, що чим вищі бали - тим краще.

За методикою «Шкала взаємної адаптації в парі» (DAS) отримали результати вище середніх, але не за одною субшкалою, ні в одного респондента немає дуже високих результатів.

Результати психологічного клімату (задоволеності сімейними стосунками):

- найбільшу кількість балів набрали молоді подружжя (30,5 балів);
- друге місце у зрілих сімейних пар (28,88 бали);
- третє місце у сімей з підлітками (28,69 балів).

Результати по згуртованості за методикою « Шкала діадичної узгодженості» (DAS):

- найбільше балів набрали молоді подружжя (19,5 балів);
- зрілі сімейні пари (17,56 бал);
- сім'ї з підлітками (17,56 бал).

Результати емпіричного дослідження підтверджують гіпотезу Олсона та інших психологів-дослідників, щодо впливу стадії життєвого циклу сім'ї на рівень згуртованості і така тенденція прослідковується за всіма застосованими методиками.

Емпіричне дослідження продемонструвало, що не може бути якогось одного ідеального метода для дослідження психологічного клімату та згуртованості.

ВИСНОВОК

Дослідивши психологічний клімат та згуртованість сімей різного типу, ми прийшли до таких висновків:

1. Психологічний клімат – це комплекс психологічних умов, що сприяють чи перешкоджають згуртуванню сім'ї. Психологічний клімат нерозривно пов'язаний із ідейно-моральними цінностями сім'ї і є показником якості міжособистісних стосунків між членами родини. Психологічний клімат - це загальна емоційна атмосфера в сім'ї, яка включає рівень підтримки, довіри, задоволеності стосунками та відсутності конфліктів. Найяскравіше психологічний клімат проявляється в сумісності людей.

За теоретичним аналізом було визначено, що на психологічний клімат впливає ряд чинників:

- макросередовище – це глобальні чинники, до яких відносяться економіка, ступінь розвитку держави, загальний рівень культури в соціумі, відносини між людьми, рівень громадської свідомості;

- мікросередовище – до нього входять фінансовий, соціальний рівень сім'ї, характер діяльності (особистісна, робоча), розподіл ролей в родині, якість фізичних відносин в родині.

Виділяють два типи психологічного клімату в сім'ї - сприятливий та несприятливий.

Згуртованість – це перша ознака сприятливого психологічного клімату у сім'ї. Рівень сімейної згуртованості - це ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї.

Згуртованість і психологічний клімат тісно пов'язані між собою. Високий рівень згуртованості зазвичай сприяє створенню позитивного психологічного клімату в сім'ї. А сприятливий психологічний клімат є основою для формування високого рівня сімейної згуртованості. У сім'ях, де панують взаємоповага, довіра, відкрите спілкування, емоційна підтримка та взаєморозуміння, члени сім'ї

відчувають себе більш пов'язаними, близькими, підтримуваними та цінують свої відносини. Це, у свою чергу, призводить до зміцнення емоційних зв'язків, зростання взаємодопомоги та підвищення рівня задоволеності сімейним життям. І навпаки, несприятливий психологічний клімат призводить до низької згуртованості, відчуття роз'єднаності та відсутності підтримки між членами сім'ї.

Таким чином, ці два поняття не тільки тісно взаємопов'язані та на пряму впливають одне на друге, а і впливають одне з другого: чим сприятливіший психологічний клімат у сім'ї, тим вищою є її згуртованість, і навпаки.

2. У результаті проведення емпіричного дослідження серед 48 сімей (65 осіб) різного типу отримані наступні результати та тенденції.

Підсумки по сімейній згуртованості.

Переважає більшість досліджуваних пар продемонструвала достатньо високий рівень згуртованості за всіма методиками. Лише за методикою «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» 3 сімейні пари (це були сім'ї з підлітками) з 48 сімей не досягли достатнього рівня згуртованості і відносяться до роз'єданого типу.

Якщо зробити більш детальний порівняльний аналіз за типами сімей по результатам згуртованості, то ми побачим, що:

- за трьома методиками молоді подружні пари за параметром згуртованості набирають більш високі бали, тобто виявляються більш згуртованими, ніж інші типи сімей;
- на другому місці за двома методиками знаходяться зрілі подружні пари, за третьою методикою вони такі самі, як і сім'ї з підлітками;
- на третьому місці за двома методиками знаходяться сім'ї з підлітками.

Ці результати емпіричного дослідження підтверджують гіпотезу Олсона та інших психологів-дослідників щодо впливу стадії життєвого циклу сім'ї на рівень згуртованості і така тенденція прослідковується за всіма застосованими методиками.

Результати за психологічним кліматом (у використаних методиках це рівень задоволеності стосунками). Усі досліджувані демонструють високий рівень задоволеності стосунками у сім'ї – тобто сприятливий психологічний клімат.

У порівняльному аналізі за типами сім'ї тенденції по набору вищих балів зберігаються:

- за двома методиками молоді подружні пари за психологічним кліматом (параметром задоволеності стосунками) набирають також більш високі бали ніж представники інших типів сімей;

- на другому місці за двома методиками знаходяться зрілі подружні пари;

- на третьому місці за двома методиками знаходяться сім'ї з підлітками.

3. Аналіз взаємозв'язку між психологічним кліматом та згуртованістю сімей за отриманими коефіцієнтами рангової кореляції Спірмена для всієї вибірки (48 сімей) продемонстрував прямий взаємозв'язок. За більшістю поєднань методик сила залежності між психологічним кліматом та згуртованістю помірна ($0.3 \leq r < 0.7$), а при поєднанні методики (3) DAS (за згуртованістю) і (4) RAS (за психологічним кліматом) виходить сильна залежність $r = 0,904451$ ($r \geq 0.7$ – сильна залежність), тобто показав, що ці два поняття знаходяться у тісному кореляційному зв'язку. Застосовані методики дозволили нам дослідити цей взаємозв'язок і побачити, що в більшості методик він прямий – згуртованість є складовою частиною психологічного клімату. А методика DAS демонструє нам інший підхід, але ж все одно вона підтверджує те, що ці два поняття мають тісний взаємозв'язок. Додатковий аналіз отриманих результатів по кожному типу сімей дав нам підтвердження про прямий взаємозв'язок між згуртованістю та психологічним кліматом тільки у зрілих пар та сімей з підлітками. А молоді подружжя нам продемонстрували ще раз, як важливо при оцінці психологічного клімату враховувати, на якому саме етапі життєвого циклу знаходиться родина.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на пошук шляхів підвищення рівня згуртованості сімей та, відповідно, покращення їх психологічного клімату.

СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї. Київ, 2001. 96 с.
2. Галичанська А. В. Психологічний клімат молоді сім'ї. // Соціальна психологія № 1, 2003.
3. Головаха Е. І. Психологія людського взаєморозуміння Київ : Політвидав України, 2009. 189 с
4. Грисенко Н.В. Роль різних форм благополуччя у задоволеності шлюбом осіб зрілого віку / Н.В. Грисенко, К.Ю. Батаєва // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Психологія. - 2016. - Вип. 22. - С. 51-61.
5. Кравець В. П. Психологія сімейного життя: Навч. пос. Част. І. Тернопіль, 2015. 696 с.
6. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання. Київ, 2019. 376 с.
7. Маринкевич С. М. До питання про задоволеність шлюбом як індикатор функціонування сімейної системи / С. М. Маринкевич // Філософія. Культура. Життя. - 2013. - Вип. 39. - С. 252-262.
8. Мельничук Т. І. Батьківська модель сім'ї як один із чинників економічної соціалізації молодого подружжя: аналіз проблеми. Актуальні проблеми психології, № 1, Т.46, 2017. – С. 51-56
9. Полякова Ю.М., Сорокова М.Г., Гаранян Н.Г. Факторна структура і надійність шкали взаємної адаптації (DAS)// Консультативна практика та психотерапія. 2018. Т. 26. № 3. С. 105—126
10. Романюк Л. Соціально-психологічний аналіз гендерних засад цінності задоволення шлюбом URL:
http://static.klasnaocinka.com.ua/uploads/editor/5376/427881/pedagogika/tezy_ternopil_2011.pdfpage=740
11. Седих К. В. Психологія сім'ї: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2015. 192 с

12. Слєпкова В.І. «Психологічна діагностика сімейних відносин». Мозир: Сприяння, 2006. –195с.
13. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
14. Ткаченко В. Є. Зміст і узгодженість цінностей подружжя як чинник благополуччя шлюбу. Вісник Одеського національного університету : зб. наук. праць. 2009. Т. 14. Вип. 6. С. 104–108.
15. Ткаченко В. Є. Соціально-психологічні умови благополуччя подружніх відносин. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Вип. 27. С. 111-120.
16. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї. Луцьк, 2015. 364 с.
17. Фляк, Т. М., & Сенік, О. М. (2022). Роль самооцінки у задоволеності романтичними стосунками. Заклад Вищої Освіти «Український Католицький Університет».
18. Шпилевська А. А. Статєво-рольова диференціяція як фактор задоволеності подружжя шлюбом / А. А. Шпилевська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Педагогіка і психологія. - 2014. - Т. 22, вип. 20. - С. 97-107.
19. Шуман С. Г., Шуман В. П. Конфлікти молодї сім'ї: причини та шляхи подолання / С.Г.Шуман, В.П.Шуман. Мн. : Університецьке, 1999. 80 с.
20. Український психологічний журнал: збірник наукових праць.– Київ: КНУ імені Тараса Шевченка
21. Bowlby, J. (1973). Attachment and loss: Volume II: Separation, anxiety and anger. In Attachment and loss: Volume II: Separation, anxiety and anger (pp. 1- 429). London: The Hogarth press and the institute of psycho-analysis.
22. Bowlby, J. (1979). The bowlby-ainsworth attachment theory. Behavioral and Brain Sciences, 2(4), 637-638.
23. Erskine, R. G. (1998). Attunement and involvement: Therapeutic responses to relational needs. International Journal of Psychotherapy, 3(3), 235.

24. Erskine, R., Moursund, J., & Trautmann, R. (2013). *Beyond empathy: A therapy of contact-in relationships*. Routledge.
25. Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50(1), 93–98. doi:10.2307/352430
26. Hendrick, S. S., Dicke, A., & Hendrick, C. (1998). The relationship assessment scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(1), 137–142. doi:10.1177/0265407598151009
27. Hendrick, S. S., & Hendrick, C. (1997). Love and satisfaction. In R. J. Sternberg & M. Hojjat (Eds.), *Satisfaction in close relationships* (pp. 56–78). New York/London: The Guilford Press.
28. Murthy, K., Rotzien, A., & Vacha-Haase, T. (1996). Validity studies second-order structure underlying the Hendrick-Hendrick Love Attitudes Scale. *Educational and Psychological Measurement*, 56(1), 108–121. doi:10.1177/0013164496056001007
29. Вплив самоцінності особистості на психологічний комфорт молодій сім'ї – Науковий блог (oa.edu.ua)
30. Опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3) (ni.biz.ua)
31. Особливості трансформації згуртованості та гнучкості сімейної системи в межах багатьох поколінь сім'ї (rusnauka.com)
32. Психологічні проблеми молодій сім'ї. Реферат – Освіта.UA (osvita.ua)
33. Психологічний клімат сім'ї (lbd-osv.gov.ua)
34. Сім'я як соціальна система - Соціальна психологія розвитку - Підручники для студентів онлайн (stud.com.ua)
35. 153585033.pdf (core.ac.uk)
36. 9.pdf (vernadskyjournals.in.ua)
37. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00064955>
38. <https://doi.org/10.4324/9780203778036>
39. <https://www.researchgate.net/publication/328140207>

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник Шкала сімейної адаптації та згуртованості (Опитувальник FACES-3 / Тест Д. Х. Олсона):

Інструкція.

Варіант А. Опишіть Вашу реальну сім'ю (подружжя і діти). Прочитайте такі висловлювання й оцініть їх за допомогою поданої шкали.

Варіант Б. Тепер оцініть ці висловлювання з точки зору ідеальної сім'ї, тобто такої, про яку Ви мрієте.

Стимульний матеріал (запитання):

Таблиця А.1

Твердження завжди	1 майже ніколи	2 рідко	3 час від часу	4 часто	5 майже завжди
1. Члени нашої сім'ї звертаються один до одного по допомогу					
2. При розв'язанні проблем враховуються пропозиції дітей					
3. Ми зі схваленням ставимося до друзів інших членів сім'ї					
4. Діти самостійно обирають форму поведінки					
5. Ми вважаємо за краще спілкуватися тільки у вузькому сімейному колі					
6. Кожен член нашої сім'ї може бути лідером					

Продовження табл.А.1

7. Члени сім'ї відчують себе ближчими до інших членів сім'ї, ніж до людей поза сім'єю.						
8. У нашій родині змінюється спосіб виконання повсякденних справ						
9. Ми любимо проводити вільний час усі разом						
10. Покарання обговорюються батьками та дітьми разом						
11. Члени нашої сім'ї відчують себе дуже близькими один одному						
12. У нашій сім'ї більшість рішень ухвалюють батьки						
13. На сімейних заходах присутня більшість членів сім'ї						
14. Правила в нашій сім'ї змінюються						
15. Ми можемо легко придумати, чим зайнятися разом у родині.						
16. Домашні обов'язки можуть переходити від одного члена сім'ї до іншого						

Продовження табл.А.1

17. Ми радимося один з одним під час ухвалення рішень						
18. Важко сказати, хто в нас у сім'ї лідер						
19. Єдність дуже важлива для нашої сім'ї						
20. Важко сказати, які обов'язки в домашньому господарстві виконує кожен член сім'ї						

Ключ до Опитувальника Шкала сімейної адаптації та згуртованості (Опитувальник FACES-3 / Тест Д. Х. Олсона).

Норми оцінок і середні показники для FACES-3 (Шкала сімейної адаптації та згуртованості)

Таблиця А.2

Основні параметри	Групи сімей					
	Зрілі подружні пари		Сім'ї з підлітками		Молоді подружні пари	
	X	SD	X	SD	X	SD
Згуртованість	39,8	5,4	37,1	6,1	41,6	4,7
Адаптація	24,1	4,7	24,3	4,8	26,1	4,2
<i>Згуртованість</i>						
	ранг	%	ранг	%	ранг	%
Роз'єднаний	10-34	16,3	10-31	18,6	10-36	14,9
Розділений	35-40	33,8	32-37	30,3	37-42	37,2
Пов'язаний	41-45	36,3	38-43	36,4	43-46	34,9
Зчеплений	46-50	13,6	44-50	14,7	47-50	13,0

Продовження табл.А.2

<i>Адаптація</i>						
	ранг	%	ранг	%	ранг	%
Ригідний	10-19	16,3	10-19	15,9	10-21	13,2
Структурний	20-24	38,3	20-24	37,3	22-26	38,8
Гнучкий	25-28	29,4	25-29	32,9	27-30	32,0
Хаотичний	29-50	16,0	30-50	13,9	31-50	16,0

Примітка. X - середні показники; SD - стандартні відхилення від середніх.

Оцінка параметрів шкали FACES-3

За оригінальною методикою Олсона норми оцінок не залежать від типу сім'ї, для свого дослідження і з'ясування, як саме стадія життєвого циклу впливає на рівень згуртованості та адаптації я буду використовувати саме таку норму оцінок

Таблиця А.3

Основні параметри	
<i>Згуртованість</i>	
	Ранг
Роз'єднаний	10-34
Розділений	35-40
Пов'язаний	41-45
Зчеплений	46-50
<i>Адаптація</i>	
	Ранг
Ригідний	10-19

Продовження табл.А.3

Структурний	20-24
Гнучкий	25-29
Хаотичний	30-50

Таблиця А.4

№	Діагностичні параметри	№ твердження	Шкала
1	Емоційний зв'язок	1,11,19	Сімейна згуртованість
2	Сімейні кордони	5,7	
3	Прийняття рішень	17	
4	Час	9	
5	Друзі	3	
6	Інтереси та відпочинок	13, 15	
1	Лідерство	6,18	Сімейна адаптація
2	Контроль	2, 12	
3	Дисципліна	4,10	
4	Ролі	8,16,20	
5	Правила	14	

До розширених можливостей методики слід зарахувати дослідження більш приватного рівня, а саме діагностичних параметрів шкал згуртованості та адаптації (таблиця вище).

Групу ризику становитимуть сім'ї з *ригідною структурою*, яка не дає змоги швидко адаптуватися до умов, що змінюються, і до стресів, що виникають у житті сім'ї, що, своєю чергою, перешкоджає переходу до виконання сім'єю завдань розвитку, які характеризують новий етап життєвого циклу сім'ї. Така структура ускладнює проживання кризових періодів і просування сім'ї стадіями життєвого циклу.

До цієї групи ввійдуть також сім'ї, структура яких *хаотична і не збалансована*, що свідчить про перебування сім'ї в ситуації кризи (наприклад, унаслідок народження дитини, розлучення, втрати джерел доходу, зміни місця проживання та дії інших ненормативних стресорів).

У цьому стані сім'я може перебувати протягом такого періоду часу, який їй необхідний для адаптації до кризової ситуації. Проблемним цей стан стає тоді, коли система застрягає в стані хаосу надовго.

Опрацювання та інтерпретація результатів

1. Визначення типу структури сім'ї.

Під час опрацювання підраховується кількість балів:

майже ніколи - 1,

рідко - 2,

час від часу - 3,

часто - 4,

майже завжди - 5,

отриманих при підсумовуванні парних і непарних тверджень.

Кількість балів, отримана під час підсумовування *непарних пунктів*, визначає *рівень сімейної згуртованості*, *парних - рівень сімейної адаптації*. Тип сімейної системи визначається двома параметрами - сумарними оцінками за шкалами згуртованості та сімейної адаптації відповідно до норм оцінок, стандартизованих на різних вибірках.

2. Визначення рівня задоволеності сімейним життям. Різниця між ідеальними і реальними оцінками за двома шкалами (згуртованості й адаптації) визначає ступінь задоволеності випробуваного сімейним життям. Нині не існує жодних емпіричних норм для визначення оцінки розбіжності ідеального й усвідомлюваного. Висока оцінка розбіжності вказує на низьку сімейну задоволеність. Розбіжність має бути розрахована для кожного члена сім'ї за згуртованістю та адаптацією, а загальна оцінка може бути отримана в результаті додавання цих двох оцінок.

Зворотна залежність отриманих результатів є оцінкою сімейної задоволеності.

В основі створення методики лежить "циркулярна модель" ("кругова модель") Д. Х. Олсона. Ця модель охоплює три найважливіші параметри сімейної поведінки: згуртованість, адаптація та комунікація. FACES-3 є третім варіантом серій шкал

FACES, розробленим для оцінювання двох основних параметрів структури сім'ї, представлених графічно в "циркулярній моделі", - родинної згуртованості та родинної адаптації.

У "циркулярній моделі" розрізняють **чотири рівні сімейної згуртованості** - від екстремально низького до екстремально високого. Вони отримали такі назви: *роз'єднаний, розділений, пов'язаний і зчеплений*. Аналогічно діагностують **чотири рівні сімейної адаптації**: *ригідний, структурований, гнучкий і хаотичний*.

Автори цього опитувальника виокремлюють помірні (збалансовані) і крайні (екстремальні) рівні сімейної згуртованості та адаптації і вважають, що саме збалансовані рівні - показник успішності функціонування системи. Для сімейної згуртованості такими рівнями є розділений і пов'язаний, для сімейної адаптації - структурований і гнучкий.

Екстремальні рівні зазвичай розглядаються як проблематичні, що призводять до порушень функціонування сімейної системи.

За допомогою комбінування чотирьох рівнів згуртованості та чотирьох рівнів адаптації можна визначити 16 типів сімейних систем, 4 з яких є помірними за обома рівнями і називаються збалансованими, 4 - екстремальними, або незбалансованими, оскільки мають крайні показники за обома рівнями.

Вісім інших типів є середніми (середньозбалансованими), оскільки один із параметрів належить до екстремальних, а інший - до збалансованих рівнів (див. рис. 1).

Додаток Б

Шкала сімейного оточення призначена для оцінки соціального клімату у сім'ях усіх типів. В основі ШСО лежить оригінальна методика Famil Environmental Skale (FES), запропонована Р.Х. Мусом в 1974 р.

Інструкція

У цьому опитувальнику 90 тверджень. Вам доведеться вирішити, які з цих тверджень вірні щодо вашої сім'ї, які невірні. Вам може здатися, що деякі твердження є вірними щодо одних членів сім'ї та невірними щодо інших. Якщо члени сім'ї поділяються за цим твердженням на дві рівні половини, вирішіть собі, вірно чи неправильно твердження описує сім'ю загалом.

Питання ШСО.

1. Члени нашої сім'ї надають реальну допомогу та підтримку один одному.

Правильно =1, Неправильно=0.

2. Члени нашої сім'ї часто приховують свої почуття.
3. У нашій сім'ї ми часто сваримося
4. У нашій сім'ї ми не дуже часто робимо щось самотійно (окремо від інших членів).
5. Ми вважаємо це важливим – бути найкращим у будь-якій справі, яку робиш.
6. Ми часто говоримо про політичні та соціальні проблеми.
7. Ми проводимо більшу частину вихідних днів та вечорів будинку.
8. Члени нашої сім'ї досить часто дивляться передачі на моральні теми.
9. Вся діяльність нашої сім'ї досить ретельно запланована.
10. У нашій сім'ї рідко хтось командує.

11. Ми часто вдома «вбиваємо» час.

Правильно =1, Неправильно=0.

12. У своєму домі ми говоримо все, що хочемо.
13. Члени нашої сім'ї рідко відкрито гніваються.
14. У нашій сім'ї заохочується незалежність.
15. Життєвий успіх (просування в житті) дуже важливий у нашій сім'ї.
16. Ми рідко ходимо на лекції, вистави, концерти.
17. Друзі часто приходять до нас у гості.
18. Ми вважаємо, що сім'я не несе відповідальності за своїх членів.
19. Ми, як правило, дуже охайні та організовані.

20. Число правил, які ми дотримуємося в нашій сім'ї, невелике.

21. Ми вкладаємо багато енергії у домашні справи.

Правильно =1, Неправильно=0.

22. Важко «розрядитися» вдома, не засмутивши когось.

23. Члени нашої родини можуть настільки роздратуватися, що кидають речі.

24. У нашій сім'ї ми обмірковуємо свої справи самотужки.

25. Для нас не дуже важливо, скільки заробляє людина.

26. У нашій сім'ї вважається дуже важливим дізнаватися про нові речі, події, факти.

27. Ніхто в нашій сім'ї не займається активно спортом, бігом підтюпцем, грою в бадмінтон тощо.

28. Ми часто говоримо про моральні теми.

29. У нашому будинку часто важко знайти річ, яка потрібна в даний момент.

30. Ми маємо один член сім'ї, який приймає більшість рішень.

31. У нашій сім'ї є почуття єдності.

Правильно =1, Неправильно=0.

32. Ми розповідаємо один одному про свої особисті проблеми.

33. Члени нашої сім'ї рідко виходять із себе.

34. У сім'ї ми йдемо і приходимо, коли захочемо.

35. У будь-якій справі ми віримо у змагання, наш девіз «Нехай переможе найсильніший».

36. Ми не дуже цікавимося культурним життям.

37. Ми часто ходимо у кіно, театр, туристичні походи, на спортивні заходи.

38. Висока моральність не є долею нашої сім'ї.

39. Бути пунктуальним у нашій сім'ї дуже важливо.

40. У нашому домі все робиться по раз і назавжди заведеному порядку.

41. Ми рідко викликаємось добровільно, коли щось потрібно зробити вдома.

Правильно =0, Неправильно=1.

42. Якщо нам хочеться щось зробити експромтом, ми часто тут же збираємось і робимо це.

43. Члени нашої сім'ї часто критикують одне одного.

44. У нашій сім'ї дуже мало таємниць.

45. Ми завжди прагнемо робити справу так, щоб наступного разу вийшло набагато краще.

46. У нас рідко трапляються інтелектуальні дискусії.

47. Усі у нашій сім'ї мають одне чи кілька хобі.

48. У членів сім'ї суворі уявлення про те, що правильно і що неправильно.

49. У нашій сім'ї часто міняють думку про домашні справи.

50. У нашій сім'ї надається велике значення дотримання правил.

51. Ми намагаємося робити все заради згуртованості нашої сім'ї.

Правильно =1, Неправильно=0.

52. Якщо в нас у сім'ї почнеш скаржитися, хтось зазвичай засмутиться.

53. Члени нашої родини можуть іноді вдарити один одного.

54. Члени нашої сім'ї зазвичай покладаються на себе, якщо виникає якась проблема.

55. Членів нашої сім'ї мало хвилює поступ по роботі, шкільні позначки і т.д.

56. Хтось нашій сім'ї грає на музичному інструменті.

57. Члени нашої сім'ї мало беруть участь у розважальних заходах.

58. Ми переконані, що існують деякі речі, які треба сприймати на віру.

59. Члени нашої сім'ї мають свої кімнати в порядку.

60. У сімейних рішеннях усі мають рівне право голосу.

61. У нашій сім'ї дуже слабо розвинений дух колективізму.

Правильно =0, Неправильно=1.

62. У нашій сім'ї відкрито обговорюються фінансові відносини та оплата рахунків.

63. Якщо в нашій сім'ї виникають розбіжності, ми щосили намагаємося «згладити кути» і зберегти світ.

64. Члени нашої сім'ї посилено заохочують одна одну відстоювати свої права.

65. У нашій сім'ї ми дуже прагнемо успіху.

66. Члени сім'ї часто ходять до бібліотеки.

67. Члени сім'ї іноді відвідують курси або беруть уроки за своїми інтересами та захопленнями (крім школи).

68. У нашій сім'ї кожен має уявлення про те, що правильно і що неправильно.

69. Обов'язки кожного нашої сім'ї чітко визначені.

70. У нашій сім'ї ми можемо робити те, що хочемо.

71. Ми рідко по-справжньому ладнаємо один з одним.

Правильно =0, Неправильно=1.

72. У нашій сім'ї ми зазвичай стежимо за тим, що говоримо одне одному.
73. Члени сім'ї часто намагаються бути в чомусь вищим або перевершити один одного.
74. У нашому домі важко побути одному, щоб це когось не скривдило.
75. «Справі-час, потіху-годину» - таке правило нашої сім'ї.
76. Дивитися телевізор у нашій сім'ї важливіше, ніж читати.
77. Члени сім'ї часто виходять у світ.
78. Наша сім'я дотримується суворих моральних правил.
79. У нашій сім'ї з грошима звертаються не дуже дбайливо.
80. У нашій сім'ї панує правило: «Всяк цвіркун знай свою жердину!»
- 81. У нашій сім'ї всім приділяється досить багато часу та уваги.**

Правильно =1, Неправильно=0.

82. У нашій сім'ї часто виникають спонтанні дискусії (експромти).
83. У нашій сім'ї ми вважаємо, що підвищенням голосу нічого не досягнеш.
84. У нашій сім'ї не заохочується, щоб кожен висловлювався сам за себе.
85. Члени нашої сім'ї часто порівнюють з іншими людьми щодо того, як вони встигають на роботі або в школі.
86. У нашій сім'ї по-справжньому люблять музику, живопис, літературу.
87. Головна форма розваги у нас – дивитися телевізор чи слухати радіо.
- 88 Члени нашої родини вірять у торжество справедливості.
89. У нашій сім'ї посуд миється відразу після їжі.
90. У нашій сім'ї небагато проходить безкарно.

У дипломній роботі проводились опитування тільки за твердженнями 1,11,21,31,41,51,61,71,81 тому що саме вони відповідають за рівень згуртованості.

Обробка методики ШСО.

При обробці даних дослідження для кожної шкали обчислюється показник, який отримують шляхом складання відповідей, що враховуються, по всіх пунктах відповідної шкали. Потім обчислюються середні показники всіх членів сім'ї і обчислюється сімейний профіль, який порівнюється із середніми значеннями нормативного профілю (див. табл. серед. знач.).

Також може бути визначений показник несумісності сім'ї (ПНР), що характеризує вираженість дисонансу у сприйнятті сімейного клімату членами сім'ї.

Показник несумісності сім'ї дає уявлення у тому, наскільки близько члени сім'ї погоджуються щодо характеристик соціального клімату сім'ї.

ПНР виводиться наступним чином: порівнюються показники, отримані за всіма шкалами ШСО у кожній можливої пари членів сім'ї. Ці відмінності підсумовуються за десятьма шкалами. Який у результаті показник характеризує ступінь розбіжності двох членів сім'ї щодо сімейного клімату, тобто, несумісність.

Ключ ШСО

(знаком «х» позначені пункти, що враховуються при підрахунку балів за відповідними шкалами)

Таблиця Б.1

шкали	З	Е	К-т	Н	ОД	ІКО	ОАВ	МЕА	О	К-л
Правильно	х	х		х	х	х		х	х	х
№ питання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Неправильно			х				х			
Правильно	х	х	х	х	х		х		х	
№ питання	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Неправильно						х		х		Х
Правильно	х					х		х		Х
№ питання	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Неправильно		х	х	х	х		х		х	
Правильно	х	х	х		х		х		х	Х
№ питання	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
Неправильно				х		х		х		
Правильно		х		х	х		х			Х
№ питання	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
Неправильно	х		х			х		х	х	
Правильно	х	х		х		х		х	х	Х

Продовження табл.Б.1

№ питання	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
Неправильно			x		x		x			
Правильно		x	x	x	x	x	x	x	x	
№ питання	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
Неправильно	x									X
Правильно		x	x		x		x	x		X
№ питання	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
Неправильно	x			x		x			x	
Правильно	x	x	x			x		x	x	X
№ питання	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
Неправильно				x	x		x			
<i>Шкали</i> <i>Порахувати</i> <i>бали</i>	<i>3</i>	<i>E</i>	<i>K-т</i>	<i>H</i>	<i>ОД</i>	<i>ІКО</i>	<i>ОАВ</i>	<i>МЕА</i>	<i>О</i>	<i>К-л</i>

Інтерпретація. Короткий опис шкал.

1) Показники відносин між членами сім'ї

Згуртованість (С). Якою мірою члени сім'ї піклуються один про одного, допомагають один одному; виразність почуття власності до сім'ї.

Експресивність (Е). Якою мірою в сім'ї дозволяється відкрито діяти та висловлювати свої почуття.

Конфлікт (К-т). Наскільки відкритий вираз гніву, агресії та конфліктних взаємин у цілому притаманно сім'ї.

2) Показники особистісного зростання

4. Незалежність (Н). Якою мірою члени сім'ї заохочуються до самоствердження, незалежності до самостійності в обдумуванні проблем та прийнятті рішень.

5. Орієнтація на досягнення (ОД). Якою мірою різним видам діяльності (навчанню, роботі та ін.) у сім'ї надають характер досягнення та змагання.

6. Інтелектуально-культурна орієнтація (ІКО). Ступінь активності членів сім'ї у соціальній, інтелектуальній, культурній та політичній сферах діяльності.

7. Орієнтація на активний відпочинок (ОАВ). Наскільки сім'ї властиві активний відпочинок та спорт.

8. Морально-етичні аспекти (МЕА). Ступінь сімейної поваги до етичних та моральних цінностей та положень.

3) Показники управління системою

9. Організація (О). Наскільки для сім'ї важливими є порядок і організованість (структурування сімейної діяльності, фінансове планування, ясність та визначеність сімейних правил та обов'язків).

10. Контроль (К-л). Ступінь ієрархічності сімейної організації, ригідності сімейних правил та процедур, контролю членами сім'ї один одного.

Умовні критерії інтерпретації:

0-2 – низький показник;

3 – знижений показник;

4-6 – середній показник;

7 – підвищений показник;

8-9 – високий показник.

Дані показники відображають абсолютну вираженість вимірюваних значень тестових шкал.

Ці показники рекомендується порівняти із середніми значеннями, отриманими на російськомовній вибірці при адаптації методики.

Середні значення FES (американські сім'ї) та ШСО (російські сім'ї)

Дані показники відбивають абсолютну вираженість вимірюваних значень тестових шкал.

Ці показники рекомендується порівняти із середніми значеннями, отриманими на російськомовній вибірці при адаптації методики.

Таблиця Б.2

		США, n = 285		Росія, n =100	
		М	q	М	q
1	З	6,36	1,86	6,45	1,36
2	Е	5,43	1,49	6,18	1,17
3	К-Т	4,65	2,05	3,20	1,56
4	Н	6,67	1,23	4,35	1,25
5	ОД	5,64	1,66	5,46	1,44

Продовження табл.Б.2

6	ІКО	6,15	1,98	6,08	1,39
7	ОАО	6,19	1,66	4,37	1,50
8	МНА	4,55	2,15	5,72	1,09
9	О	5,27	2,03	5,13	1,65
10	К-Л	4,80	1,84	3,93	1,27

Примітка: n – кількість піддослідних, М – середнє значення групи, q – стандартне відхилення.

Додаток В

Опитувальник «Шкала взаємної адаптації в парі» (Dyadic Adjustment Scale) або « Шкала діадичної узгодженості» (DAS)

Субшкала 2 “Задоволеність відносинами” (подано пунктами 16–23) Передбачається, що особи, які продемонстрували велику суму балів за цією шкалою, мають більш високий рівень задоволеності відносинами в парі. Можна отримати від 0 до 39 балів.

Субшкала 3 “Згуртованість” (пункти 24–28) Пари, здатні спільно виконувати різні дії, набирають більшу кількість балів за цією субшкалою і демонструють більш високий рівень згуртованості пари. Можна отримати від 0 до 24 балів.

Таблиця В.1

№	задоволеність відносинами	Весь час	Більшу частину часу	Найчастіше	Зрідка	Рідко	Ніколи
16	Як часто ви обговорюєте або розглядали тему розлучення, роздільне проживання або припинення ваших стосунків?	0	1	2	3	4	5
17	Як часто ви або ваш партнер/ваша половинка йдете з дому після сварки?	0	1	2	3	4	5
18	Загалом, як часто ви вважаєте, що між вами та вашим партнером все гаразд?	5	4	3	2	1	0
19	Чи довіряєте ви своєму партнеру/партнерці?	5	4	3	2	1	0

Продовження табл.В.1

20	Ви коли-небудь шкодували, що одружилися? (або жили разом)	0	1	2	3	4	5
21	Як часто ви та ваш партнер сваритеся?	0	1	2	3	4	5
22	Як часто ви з партнером «дієте один одному на нерви»?	0	1	2	3	4	5
		Щодня	Майже щодня	Зрідка	Рідко	Ніколи	
23	Ти цілуєш свого друга/свою половинку?	4	3	2	1	0	
	згуртованість	Всіма	Більшістю з них	Деякими з них	Малою частиною	Ніяким	
24	Чи займаєтесь Ви з партнером якимись хобі?	4	3	2	1	0	
		Ніколи	Рідше ніж раз на місяць	раз чи два на місяць	раз чи два на тижнях	один раз на день	частіше
25	Маєте цікавий обмін ідеями	0	1	2	3	4	5
26	Смійтеся разом	0	1	2	3	4	5
27	Спокійно обговорюєте щось	0	1	2	3	4	5
28	Працюйте разом над проектом	0	1	2	3	4	5

Додаток Д

«Шкала оцінки стосунків» (The Relationship Assessment Scale) («RAS»)

авторства Хендріка.

Досліджуваним пропонують відповісти на твердження, які стосуються їхніх переживань у стосунках з романтичним партнером, використовуючи п'ятибальну шкалу.

Кожний учасник може отримати бали в діапазоні від 7 до 35,

де 7-14 означає низький рівень задоволеності стосунками;

15-21 – середній рівень задоволеності;

22-35 – високий рівень.

Опитувальник містить 7 питань.

Дана методика має на меті визначити рівень задоволеності Вашими романтичними стосунками.

Будь ласка, виберіть відповідь для кожного пункту, який найкраще відповідає на цей пункт для вас.

1. Наскільки добре партнер відповідає вашим потребам?

1	2	3	4	5
Погано		Помірно		Дуже добре

2. В цілому, чи задоволені ви своїми стосунками?

1	2	3	4	5
Зовсім		Помірно		Повністю задоволена
Незадоволена				

3. Наскільки близькі ваші стосунки до ідеальних?

1	2	3	4	5
Дуже мало		Помірно		Дуже сильно

4. Як часто ви шкодуєте про те, що вступили до цих відносин?

5	4	3	2	1
Ніколи		Іноді		Дуже часто

5. В якій мірі ваші стосунки відповідають вашим очікуванням?

1	2	3	4	5
Дуже мало		Помірно		Цілком відповідає

6. Як сильно ви любите свого партнера?

1	2	3	4	5
Несильно		Помірно		Дуже сильно

7. Як багато проблем у ваших стосунках?

5	4	3	2	1
Дуже мало		Помірно		Дуже багато